

Buitengewoon

Het effect van natuur op het gedrag van kinderen met kenmerken van ADHD.

Anja Martens-Michielsen

studentnummer 2151474

Master Special Educational Needs (M SEN)

Fontys opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

opleiding gedragsspecialist

begeleidster Drs. W.M.TH. Linders

juni 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	3
Inleiding	4
1 Aanleiding en probleemstelling.....	7
1.1 Aanleiding van het onderzoek	7
1.2 Doelstelling	8
1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen.....	8
1.4 Huidige situatie en gewenste situatie	9
1.5 Hoever denk ik te komen in mijn onderzoek.....	9
1.6 Wat is er al bekend?.....	10
1.7 Probleemverkenning.....	10
2 Theoretisch onderbouwing	11
2.1 Wat wordt er verstaan onder natuur?	11
2.2 Komen kinderen nog in contact met natuur?	11
2.3 Heeft natuur een gunstige invloed op volwassenen en kinderen?.....	13
2.4 ADHD en gedragskenmerken.....	13
2.5 Natuur en zijn uitwerking op kinderen met ADHD.....	14
3 Onderzoeksmethodologie.....	16
3.1 Onderzoeksvorm	16
3.2 Dataverzamelen	16
3.3 De onderzoeksgroep	17
3.4 De onderzoeksinstrumenten.....	18
3.4.1 Competentiemethodiek.....	18
3.4.2 Verkorte CRTS-lijst.....	18
3.4.3 Interview	18
3.4.4 Vragenlijst.....	19
3.4.5 Observaties	19
3.5 Ethische aspecten	19
3.6 Tijdspad, plan van aanpak.....	20
4 Data-analyse en resultaten.....	22
4.1 Competentiemethodiek.....	22
4.2 Verkorte CRTS-lijst.....	25
4.3 Interview	28
4.4 Vragenlijst.....	31
4.5 Observaties	33

5	Conclusies, aanbevelingen en discussie	36
5.1	Conclusies uit het praktijkonderzoek	36
5.2	Aanbevelingen met betrekking tot de praktijk.	41
5.3	Discussie	41
6	Evaluatie.....	43
6.1	Reflectie op de onderzoeksresultaten en de gevolgen voor de toekomst....	43
6.2	Reflectie op mijn persoonlijke ontwikkeling	44
	Nawoord	48
	Bronvermelding	49
	Bijlage 1 De competentiemethodiek jongen	52
	Bijlage 2 De competentiemethodiek meisje	53
	Bijlage 3 Semi gestructureerd interview	54
	Bijlage 4 Observatie-instrument	56
	Bijlage 5 Vragenlijst met ouders	57
	Bijlage 6 Vragenlijst kinderen	58
	Bijlage 7 Verslag interview	59
	Bijlage 8 Uitgewerkte observaties	71
	Bijlage 9 Verslag observaties	74

Samenvatting

Ieder schooljaar zitten er kinderen in de groep waarvan je denkt "wat jammer dat deze kinderen de hele dag in de bank moeten zitten". Ze moeten zich kunnen bewegen buiten de vier muren van het klaslokaal. Deze kinderen bloeien op als ze een buiten activiteit mogen doen. Tijdens bosdagen, herfstwandelingen of biologie lessen buiten heb je geen kind aan deze kinderen. Ze doen het dan *buitengewoon* goed, reageren minder impulsief en kunnen uren kijken naar een kikker of worm. Deze ervaringen wilde ik graag gaan onderzoeken en daardoor is mijn onderzoeksvraag ontstaan; *"Hoe kan ik het werken in de schooltuin effectief inzetten als begeleidingsmiddel voor kinderen uit groep 5 met kenmerken van ADHD, om zo mogelijk gewenst gedrag bij kinderen te bevorderen?"*

Het onderzoek wordt uitgevoerd op een basisschool met vier kinderen met kenmerken van ADHD uit groep 5. Deze kinderen gaan twaalf keer werken in de schooltuin en de onderzoeksinstrumenten richten zich vooral op concentratie, taakgerichtheid en sociale contacten. De data wordt verkregen uit observaties, vragenlijsten of interviews die worden afgenomen bij ouders, leerlingen en leerkrachten.

Uit theorieonderzoek en het praktijk gedeelte blijkt dat systematisch inzetten van een schooltuin als begeleidingsmiddel een positief effect heeft op het gedrag van kinderen met kenmerken van ADHD. De natuur kan gezien worden als een vervanger van medicatie voor ADHD. Het onderwijs en ouders zouden de kinderen meer moeten stimuleren de natuur in te gaan.

Inleiding

Ik ben werkzaam in groep 5 op een basisschool in Breda. Sinds 26 jaar ben ik werkzaam in het onderwijs en op dezelfde school. In die jaren heb ik onderwijs gegeven aan groep 3,4,5,6 en 8. Mijn voorkeur gaat uit naar kinderen van de middenbouw. Deze kinderen zijn enthousiast, speels, goed te motiveren en hebben een grote fantasie. In het begin van mijn onderwijscarrière heb ik fulltime gewerkt, maar de laatste 14 jaar werk ik parttime. Ongeveer 5 jaar geleden heb ik een tijd gedacht het onderwijs in te ruilen voor een andere baan. In die tijd had ik het idee dat ik meer een administratieve kracht was in plaats van een onderwijzeres. Ik heb toen een opleiding gevolgd voor bloembindster, daar heb ik toen voor gekozen omdat ik mijn creativiteit tot uiting wilde laten komen door met natuurlijk materiaal te werken. Na stageperiodes in verschillende bloemenzaken en het behalen van mijn diploma realiseerde ik me dat ik het onderwijs toch niet wilde inruilen. Ik denk nu niet meer aan stoppen met het onderwijs want na zoveel jaar werkzaam te zijn krijg ik nog steeds energie van het werken met kinderen. Het blijft voor mij een uitdaging en ik geniet nog iedere dag van de kinderen.

In al die jaren heb ik verschillende cursussen gevolgd over gedragsproblemen zoals kinderen met ADHD en kinderen met autisme. Na de laatste cursus wilde ik me verder verdiepen in gedrag en gedragsproblemen bij kinderen. Tegenwoordig zie je dat er steeds meer kinderen komen die een speciale aanpak nodig hebben om hun gedrag te verbeteren. Ze hebben de hulp van hun ouders, leerkracht, medeleerlingen en anderen hard nodig. De leerkracht zal zich tegenwoordig meer moeten aanpassen aan de onderwijsbehoeften van kinderen (Onderwijsraad 2010). Mijn voorkeur gaat uit naar kinderen die een speciale aanpak nodig hebben. Het is een uitdaging om te zorgen dat de gedragsproblemen van deze kinderen verminderen. Vorig jaar ben ik op zoek gegaan naar een opleiding om mijn expertise over gedragsproblemen en de daarbij behorende onderwijsbehoeften te vergroten. Gaandeweg de opleiding merk ik dat het ondersteunen en begeleiden van leerkrachten met kinderen met gedragsproblemen voor mij een nieuwe dimensie is. In de toekomst wil ik kinderen en leerkrachten gaan begeleiden en ondersteunen als gedragsspecialist, naast het werken in de klas.

Waar voer ik het onderzoek uit en met wie

Het onderzoek ga ik uitvoeren op een middelgrote basisschool met een katholiek signatuur, gelegen in het oudste gedeelte van de wijk Haagse Beemden in Breda. Op dit moment bestaat de school uit tien groepen. De visie die de school uitdraagt, is om elk kind de beste kans op ontwikkeling te geven door goede kennisoverdracht en er zijn voor elkaar, je niet alleen op jezelf maar ook op anderen richten, dat zijn de uitgangspunten. We leren de kinderen hoe ze elkaar kunnen helpen. Zorg voor iedere leerling, ook voor kinderen die meer uitdaging zoeken of speciale aandacht vragen. Hiervoor is een ruimte ontwikkeld met zelf ontdekkende materialen, genaamd de ontdekkluis. Het doel is een uitdagende omgeving te creëren waardoor kinderen geprikkeld worden met uitdagend materiaal hun vaardigheden en kennis te vergroten. Er is een grote keuze aan stimulerende, prikkelende materialen op het gebied van rekenen, taal, schrijven, wereldoriëntatie, techniek, computerwerk en internet en creatieve gebieden. Alle leerlingen van onze school komen hiervoor in aanmerking.

Naast de school liggen volkstuinen en één daarvan is in bezit van school. Deze tuin wordt momenteel gebruikt door de buitenschoolse opvang en zij hebben de opzet van deze tuin uitgewerkt. Binnen de school is een werkgroep die een aantal jaren bezig is met de indeling en planning van de schooltuin. De schooltuin speelt een belangrijke rol in mijn onderzoek omdat ik wil bekijken wat het effect is van de natuur op het gedrag van kinderen.

Het onderzoek ga ik uitvoeren met vier kinderen uit mijn eigen groep 5, omdat dit voor mezelf praktisch is en het resultaat hopelijk direct waar te nemen valt. De kinderen hebben kenmerken van ADHD of hebben een diagnose ADHD. Eén van hen heeft medicatie voor ADHD. Een aantal van deze kinderen zijn “doeners”, zij hebben behoefte aan handelend bezig zijn.

Waarom kies ik dit onderwerp en wat hoop ik te bereiken?

Natuur is voor mij heel belangrijk, het heeft een rustgevende werking op mij. Na een wandeling of sporten in de natuur krijg ik mijn gedachten gerangschikt en dat zorgt voor rust. Tijdens de module gedrag en preventie; “De natuur als leerschool”, heb ik een aantal buitenactiviteiten georganiseerd. Voor alle deelnemers waren dit positieve

ervaringen. Mijn ervaring is dat tijdens bosdagen of andere activiteiten in en met de natuur kinderen hun energie kwijt kunnen en respectvol omgaan met de natuur. Veel kinderen worden rustig en blij als ze in contact zijn met de natuur. Deze ervaringen sluiten aan bij onderstaande citaat:

“Natuur zorgt voor herstel van stress en aandachtsmoeheid, stimuleert tot bewegen, helpt sociale contacten aan te gaan, bevordert optimale ontwikkeling en nodigt uit tot persoonlijke ontwikkeling en zingeving.”

(Gezondheidsraad en RMNO, 2004, pag. 60)

Mijn onderzoek meet het effect van de natuur op het gedrag van kinderen. Kinderen met ADHD of kenmerken hiervan wil ik laten werken in de schooltuin. Ze mogen zich bewegen buiten de vier muren van de school.

Ik hoop met het onderzoek te bereiken dat er meer kinderen met speciale onderwijsbehoeften, waarbij ik dan vooral denk aan kinderen die handelend willen bezig zijn, in de toekomst gebruik mogen en kunnen maken van de schooltuin. De schooltuin wordt dan ingezet als een manier van begeleiding voor kinderen met gedragsproblemen. De kinderen leren samen te werken in de tuin, moeten overleggen en taken verdelen en respectvol met de natuur en elkaar omgaan. Als blijkt dat het werken in de schooltuin daadwerkelijk bijdraagt tot verbetering van het gedrag bij kinderen, hoop ik dat collega's gemotiveerd raken om natuur in te zetten bij kinderen met gedragsproblemen of dat ik als gedragsspecialist groepjes kinderen in het vervolg zelf mag begeleiden .

1 Aanleiding en probleemstelling

1.1 Aanleiding van het onderzoek

In het kader van passend onderwijs zullen er steeds meer kinderen in het reguliere onderwijs blijven. Er moet afgestemd worden op onderwijsbehoeften van alle leerlingen. De omgang met gedragsproblemen op school is een onderwerp dat tegenwoordig veel besproken wordt. Vanuit mijn eigen praktijkervaring merk ik dat er steeds meer kinderen met gedragsproblemen komen. Tijdens de module Brede Aanpak Gedrag heb ik gegevens verzameld over gedragsproblemen. Na analyse van de gegevens ben ik tot de volgende uitslag gekomen; van de totale schoolpopulatie zijn 5,5% ernstige risicoleerlingen met gedragsproblemen, 17,5 % van de totale schoolpopulatie zijn risicoleerlingen en 77% zijn kinderen die gedragsmatig probleemloos zijn.

Een groot gedeelte vertoont externaliserend gedrag, dit is gedrag waar een ander last van heeft, zoals ADHD. Het lijkt alsof er steeds meer kinderen met ADHD in het onderwijs komen. Er is al veel geschreven en bekend over ADHD en de aanpak van de leerkracht voor deze kinderen.

“Soms is probleemgedrag snel weer voorbij, maar vaak ook gaat het om een voortdurende zoektocht naar de beste aanpak. Dit is, zeker als het gaat om agressief en sterk asociaal gedrag gericht op de leraar en medeleerlingen, een ingewikkelde en moeilijke opgave”.

(Torrance, 2010, pag.26)

Toch vallen veel van deze kinderen onder de ernstige risicoleerlingen of de risicoleerlingen (Torrance, 2010). Deze kinderen hebben extra zorg nodig, dat is de reden dat ik mijn onderzoek wil uitvoeren met kinderen met ADHD en tegelijkertijd de natuur hierbij in wil zetten.

Tegenwoordig komen kinderen weinig in aanraking met de natuur. In hun vrije tijd zitten ze vaak achter de computer, tv of spelcomputer. Op school zitten ze een groot gedeelte van de dag binnen. Lange tijd werd er in het basisonderwijs klassikaal lesgegeven en alle kinderen maakten dezelfde verwerking . Gelukkig wordt er tegenwoordig steeds vaker afgestemd op individuele onderwijsbehoeften . Er wordt ook meer gekeken naar de talenten van de kinderen. De een is erg creatief, de ander

muzikaal of sportief en bij de volgende ligt zijn talent meer bij de natuur.

Een aantal kinderen heeft baat bij meer beweging, vrijheid en contact met de natuur.

De natuur heeft een goede werking op kinderen en volwassenen (Gezondheidsraad en RMNO, 2004).

1.2 Doelstelling

Het doel van het onderzoek is het gedrag van kinderen met ADHD te verbeteren door de kinderen de natuur mee in te nemen .

Als het onderzoek dit resultaat oplevert kan ik in de toekomst als gedragsspecialist de schooltuin ook gaan inzetten bij kinderen met bijvoorbeeld internaliserend gedrag (negatief zelfbeeld, angsten of kinderen met depressies).

Het is voor mij een uitdaging om de natuur in te zetten als begeleidingsmiddel bij kinderen met gedragsproblemen en het effect hiervan te onderzoeken. Tevens wil ik mijn kennis en ervaring over kinderen met ADHD en hun specifieke aanpak verbreden middels dit onderzoek.

1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

Mijn onderzoeksvraag is:

Hoe kan ik het werken in de schooltuin effectief inzetten als begeleidingsmiddel voor kinderen uit groep 5 met kenmerken van ADHD, om zo mogelijk gewenst gedrag bij kinderen te bevorderen?

Mijn deelvragen in het onderzoek zijn :

- Wat zijn gedragskenmerken van ADHD?
- Wat is de werking van natuur op kinderen?
- Komen kinderen nog in contact met de natuur?
- Wat is het effect van natuur op het gedrag van kinderen met kenmerken van ADHD?

1.4 Huidige situatie en gewenste situatie

Kinderen met ADHD (of kenmerken) worden niet extra intern begeleid door een IB'er (Interne Begeleider) of RT'er (Remedial Teacher). De leerkracht zelf begeleidt en ondersteunt deze kinderen binnen de klassensituatie. Een aantal van deze kinderen krijgt begeleiding vanuit externe hulpverlening zoals sociale vaardigheidstraining of speltherapie door Bureau Jeugdzorg of een particulier bureau. Leerkrachten werken met deze instanties samen en sluiten indien mogelijk aan bij de behandeling tijdens de schooluren. Het is zeer wenselijk om kinderen met extra zorg intern te kunnen gaan begeleiden. De kinderen blijven in hun eigen vertrouwde omgeving en de begeleiding gebeurt onder schooltijd. De interne begeleiding is vaak effectiever, je kunt anticiperen op situaties en de communicatie tussen leerkracht, ouder en begeleider kan eerder en directer plaatsvinden. In het kader van passend onderwijs zullen er steeds meer kinderen in het reguliere onderwijs blijven. Als school zijn we verplicht het onderwijs aan te passen aan de onderwijsbehoeften van alle kinderen. Voor de toekomst zie ik hier een rol weggelegd voor een gedragsspecialist die sociale vaardigheidstrainingen kan verzorgen of andere begeleidingsmogelijkheden kan bieden. Door dit onderzoek uit te voeren kan ik kennis en ervaring opdoen in het begeleiden van kinderen met gedragsproblemen.

1.5 Hoever denk ik te komen in mijn onderzoek

Ik wil met dit onderzoek bereiken dat bij kinderen met kenmerken van ADHD een gedragsverbetering ontstaat door ze in contact te brengen met de natuur. Deze kinderen mogen regelmatig even uit de schoolse situatie, waardoor gedragsverbetering kan ontstaan.

Als uit mijn onderzoek blijkt dat kinderen die gedragsproblemen hebben in de klassensituatie veel rustiger, geconcentreerder en minder impulsief zijn na het werken in de schooltuin, kan ik in de toekomst de schooltuin als begeleidingsmiddel inzetten. Ik hoop dat het onderzoek een positief resultaat boekt waardoor ik wellicht collega's kan enthousiasmeren om de natuur (schooltuin) in te gaan voor de begeleiding en ondersteuning van kinderen.

Ook voor andere gedragsspecialisten kan de uitkomst van mijn onderzoek interessant zijn, zij kunnen bij een positief resultaat, de natuur als begeleidingsmiddel

toepassen op hun schoolsituatie.

1.6 Wat is er al bekend?

Er is al wel onderzoek geweest over het inzetten van natuur en de effecten hiervan op kinderen, maar het gaat hier vooral om kinderen uit het speciaal onderwijs. Over het effect voor kinderen met gedragsproblemen in het basisonderwijs is minder bekend.

Er is al veel geschreven en onderzoek gedaan naar de problemen en manieren van omgang en aanpak van kinderen met ADHD.

1.7 Probleemverkenning

Om te komen tot een goed onderzoek heb ik me afgevraagd wat ik als gedragsspecialist belangrijk vind. De opleiding ben ik begonnen om mijn expertise te vergroten op het gebied van gedragsproblemen. Het begeleiden en ondersteunen van kinderen met speciale onderwijsbehoeften heeft daarbij mijn voorkeur. Een andere belangrijke reden is dat de zorg voor kinderen met gedragsproblemen nog niet intern aangeboden wordt.

In het volgende hoofdstuk haal ik de theorie aan over de werking en de uitwerking van natuur op het gedrag van kinderen.

2 Theoretisch onderbouwing

In dit hoofdstuk worden de verschillende theorieën weergegeven die voor het beantwoorden van mijn onderzoeksvraag en deelvragen relevant zijn. In de paragrafen wordt de werking van natuur beschreven, de redenen dat kinderen nog maar weinig in contact komen met natuur, de gedragskenmerken van ADHD en de uitwerking van natuur op kinderen met ADHD. Binnen de verschillende literatuurstukken wordt er een koppeling gemaakt naar de dagelijkse praktijk.

2.1 Wat wordt er verstaan onder natuur?

Het volgende citaat omschrijft duidelijk wat er onder natuur verstaan wordt:

“Alle plekken en gebieden buitenshuis waar natuurlijke elementen dominant aanwezig zijn. Dus niet alleen “echte” natuurgebieden zoals bossen en moerassen, maar ook agrarisch gebied, stedelijk groen en de tuin achter het huis. De nadruk ligt hierbij op de elementen “groen” en “water”.

(Berg & Berg, 2001, pag.7)

Naast de school ligt de schooltuin en deze wordt als begeleidingsmiddel voor het onderzoek ingezet. Het verzorgen van dieren wordt buiten beschouwing gelaten, ook al is gebleken dit kan leiden tot gedragsverbetering bij kinderen (Katcher & Teumer, 2006). Het is niet praktisch daar er geen verzorgdieren zijn in de directe omgeving van school. Er is wel een zorgboerderij, maar de mogelijkheid om daar dieren te verzorgen door basisschoolkinderen is er niet.

2.2 Komen kinderen nog in contact met natuur?

Tegenwoordig komen kinderen weinig in aanraking met de natuur. In hun vrije tijd zitten ze vaak achter de computer, tv of spelcomputer. Op school zitten ze een groot gedeelte van de dag binnen, in de schoolbanken. Een aantal kinderen heeft baat bij meer beweging, vrijheid en contact met de natuur. De natuur heeft een goede werking op kinderen en volwassenen. Je wordt rustiger, het vermindert overgewicht, motorische vaardigheden worden getraind, het concentratievermogen verbetert, gedragsproblemen nemen af en het heeft positieve effecten op het sociale gedrag. (Gezondheidsraad en RMNO, 2004).

Uit de verhalen van kinderen in de dagelijkse praktijk valt me op dat kinderen veel meer binnen spelen. Er zijn kinderen die nog nooit in een bos zijn geweest. Ouders zijn tegenwoordig bang dat hun kind op straat iets overkomt. Het is een logische drang van volwassenen naar veiligheid (Louv, 2007). De kinderen gaan tegenwoordig naar sportclub, muziekschool of knutselclub, ze hebben het druk. De huidige hectische maatschappij heeft grote invloed op kinderen. Ze worden zelfs de 'achterbankgeneratie' genoemd, omdat ze zoveel tijd op de achterbank van een auto zitten, van de ene naar de andere club of activiteit. Veel kinderen hebben veel minder tijd om te spelen dan vroeger. Als er dan in de omgeving geen of weinig speelnatuur is, besteden kinderen maar weinig tijd in de natuur (Boorn, 2007).

Het lijkt alsof de televisie en computerspellen meer avontuur bieden dan de omgeving buiten. Kinderen zitten een groot gedeelte van de dag achter de televisie (Breedveld *et al.*, 2006 en Boorn, 2007).

Tegenwoordig gaan gezinnen op zondag eerder winkelen dan een boswandeling maken. Tijdens kringgesprekken vertellen de kinderen hier meer over dan over een uitstapje in de natuur.

Louv (2007) deelt deze meningen ook, hij beschrijft dat jonge kinderen steeds minder directe ervaringen opdoen in de natuur. De natuur wordt in verband gebracht met onheilsverhalen. Een kind kan uit een boom vallen, mensen tegen komen die iets kwaads in de zin hebben of andere gevaren. Hij zegt dat we kinderen weer in contact moeten brengen met de natuur, omdat we er voor wat betreft onze geestelijke en lichamelijke gezondheid afhankelijk van zijn. Volgens hem is er een samenleving ontstaan, waarin buitenspelen en contact met de natuur wordt ontmoedigd of zelfs door ouders, het onderwijs, planologen, architecten en natuurorganisaties onmogelijk gemaakt wordt. Het is gevaarlijk, het is verboden, het is zonde van je tijd, of het is slecht voor de natuur. Voeg daarbij nog de elektronische multimedia die om de aandacht van kinderen schreeuwen, en de situatie ontstaat waarbij het kind alleen nog strikt georganiseerde activiteiten heeft of aan tv of computer gekluisterd zit. Hierdoor ontstaat volgens Louv (2007) een tekort aan contact met de natuur, een natuurtekortstoornis zoals hij dat noemt. Louv onderbouwt met wetenschappelijke onderzoeksresultaten dat door een natuurtekortstoornis bij kinderen overgewicht toeneemt, dat er vermeerdering is van alledaagse spanningen, gebrek aan zingeving en dat concentratieproblemen verergeren.

Uit mijn eigen dagelijkse praktijk blijkt dat kinderen de natuur vooral ontdekken uit boeken. Biologie wordt gegeven vanuit een leerboek, zelf ontdekken neemt hierbij een geringe plaats in. Het onderwijs zou meer met de kinderen naar buiten moeten gaan en contact met de natuur bemoedigen, in plaats van onderwijs te geven tussen de vier muren van het klaslokaal. (Boorn, 2007)

2.3 Heeft natuur een gunstige invloed op volwassenen en kinderen?

Volgens Louv (2007) heeft dit natuurtekort ook een andere kant, namelijk de rijkdom van de natuur. De Gezondheidsraad en RMNO (2004) sluit hierbij aan met een rapport waarin het belang van natuur wordt onderstreept voor de gezondheid van kinderen en volwassenen. In het rapport wordt de helende werking beschreven van de natuur, het heeft een gunstige invloed op:

- herstel van stress en aandachtsmoeheid
- bewegen
- sociale contacten
- ontwikkeling van het kind
- persoonlijke ontwikkeling van volwassene, zingeving

Tevens treedt verbetering op van de gezondheid door afwezigheid van ziekten en lichamelijke, psychisch en sociaal welbevinden. (Gezondheidsraad en RMNO, 2004)

Ouders zouden de kinderen meer moeten stimuleren om naar buiten te gaan, maar voor het onderwijs ligt hierin ook een taak.

2.4 ADHD en gedragskenmerken

ADHD staat voor Attention Deficit Hyperactivity Disorder, oftewel een aandachtstekortstoornis met hyperactief gedrag (Nauta&Giesing, 2010). Hiermee wordt bedoeld dat kinderen hun aandacht onvoldoende ergens op kunnen richten. Er ontstaan problemen in het functioneren van het werkgeheugen, de aandacht, het organiseren, opvolgen van instructies, plannen, het afremmen van reacties en het aansturen van motoriek. Met andere woorden problemen met concentratie, impulsiviteit en hyperactiviteit. Dit heeft gevolgen op cognitief, emotioneel, sociaal en pedagogisch gebied (Lieshout, 2009).

Jeninga (2009) spreekt over drie kernsymptomen en twee bijkomende problemen in

de vaardigheid van iemand om zijn gedrag te reguleren:

- problemen met het vasthouden van aandacht
- impulsbeheersing of impulsremming
- overbeweeglijkheid
- problemen met het opvolgen van regels en instructies
- zeer wisselende reacties op situaties

Om de diagnose voor ADHD te kunnen stellen moet er aan heel wat eisen voldaan worden. Wanneer een kind erg druk is, wil dat niet zeggen dat het ADHD heeft. Datzelfde geldt ook voor de verschijnselen van een slechte concentratie en impulsiviteit. Het onderzoek wordt uitgevoerd bij kinderen met gediagnosticeerde ADHD en kinderen met kenmerken van ADHD. Jeninga (2009) en Lieshout (2009) onderscheiden vier typen van ADHD volgens de DSM IV classificatie (een internationaal erkend classificatiesysteem van stoornissen). Welke vorm van ADHD de kinderen die meewerken hebben, is niet ter zake doende voor dit onderzoek. Het gaat in dit onderzoek om de kernsymptomen en bijkomende problemen, zoals hierboven omschreven.

2.5 Natuur en zijn uitwerking op kinderen met ADHD

Er zijn aanwijzingen dat de symptomen van ADHD kunnen versterken door een gebrek aan natuurervaringen. Met andere woorden de natuur kan de symptomen van ADHD verminderen. Dit zou verklaard kunnen worden met de aandachtshersteltheorie (attention-restoration theory) die de Kaplans (1989) ontwikkeld hebben. Hierin worden twee soorten aandacht beschreven: gerichte aandacht (directed) en spontane aandacht (involuntary). De Kaplans (1989) vonden dat een teveel aan gerichte aandacht (zoals televisie kijken, achter de computer zitten, huiswerk maken of studeren) leidt tot 'gerichte-aandacht-vermoeidheid' met als symptomen impulsief gedrag, opwinding, prikkelbaarheid en concentratieproblemen. Ook vanuit de omgevingspsychologie biedt de aandachtshersteltheorie interessante aanknopingspunten. Van den Berg (2008) en Faber Taylor & Kuo (2008) ondersteunen de theorie en vinden een verband tussen blootstelling aan natuur en de herstellende werking op het aandachtsmechanisme. De Kaplans (1989) gebruiken de term 'restorative environment', en noemen de natuur de beste 'herstellende

omgeving'. Onderzoek door Faber Taylor & Kuo (2008) toont een direct verband tussen activiteiten in de natuur en concentratie, en meer specifiek vermindering van ADHD symptomen. Natuur zou wel eens een goedkope therapie tegen ADHD en stress kunnen worden, volgens Louv (2007) en Katcher & Teumer (2006), een vervanger van medicatie voor ADHD.

Both (2007) beschrijft de helende werking van natuur in zijn artikel en de mogelijkheden om natuur in te zetten als zorgverbreding voor individuele hulp aan kinderen.

“Kinderen met aandachtsproblemen hebben baat bij een groene omgeving in en vooral ook rond de school.”

(Both, 2007, pag.218)

Ook Sliepen (2009) geeft in haar artikel aan dat systematisch inzetten van een natuurlijke, groene buitenomgeving als begeleidingsmiddel een positief effect heeft op kinderen met ADHD.

“Een voorgeschreven dosis natuur kan dienen als een veilig, goedkoop en (met wat moeite) overal verkrijgbaar middel en is in die zin een prachtige aanwinst in het scala aan behandelmogelijkheden voor ADHD.”

(Sliepen, 2009, pag.17)

Dit effect wordt onderzocht in dit onderzoek, zoals wordt beschreven in de onderzoeksvraag.

3 Onderzoeksmethodologie

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe dit praktijkonderzoek opgebouwd is en welke instrumenten en werkvormen daarbij ingezet worden. Van iedere individuele leerling uit de onderzoeksgroep wordt een korte typering gegeven. Tevens wordt er een beschouwing geven met betrekking tot de ethische aspecten en tenslotte wordt het tijdspad van het onderzoek aangegeven.

3.1 Onderzoeksvorm

Na het lezen van de literatuur over de verschillende onderzoeksvormen, kan geconcludeerd worden dat dit onderzoek een actieonderzoek is. Een actieonderzoek is volgens Harinck (2009) en Kallenberg (2007) een onderzoek dat gericht is op het eigen handelen van de leraar en de situatie waarin het handelen plaats vindt, met de uitdrukkelijke bedoeling de kwaliteit van het handelen in die situatie te verbeteren. Actieonderzoek wordt vaak beschreven als cyclisch, dat wil zeggen dat er aan het eind van het onderzoek weer nieuwe vragen kunnen ontstaan die tot nieuw onderzoek kunnen leiden, met als doel het handelen weer tot een hoger niveau te brengen. Het gaat hier dus om een opeenvolging van kennis produceren en kennis toepassen. Daarbij is de leraar, onderzoeker, degene die aan het roer van het onderzoek staat. Dit onderzoek sluit hierbij aan doordat de natuur ingezet wordt om mogelijke gedragsverbetering bij kinderen met kenmerken van ADHD te bewerkstelligen.

3.2 Dataverzamelen

Het is van belang dat er gegevens verkregen worden uit verschillende onderzoeksinstrumenten (triangulatie) zodat het effect van de begeleiding en de mogelijke verbetering zichtbaar wordt. Door het gebruik van meerdere onderzoeksinstrumenten (interview, observatie en vragenlijst) wordt de betrouwbaarheid gewaarborgd. Voor en na iedere bijeenkomst worden gegevens verzameld door een vragenlijst bij kinderen af te nemen en door observaties uit te voeren. Tevens worden er gegevens voor en na het onderzoek bij ouders, leerlingen en leerkracht verzameld. Door de effectmeting op korte termijn (voor en na iedere

bijeenkomst), op langere termijn (voor de start en na alle bijeenkomsten), door het gebruik van verschillende onderzoeksinstrumenten en meerdere informanten wordt de validiteit gewaarborgd.

3.3 De onderzoeksgroep

In overleg met duo- collega en met toestemming van de ouders is er een onderzoeksgroep geformeerd die bestaat uit vier kinderen die kenmerken hebben van ADHD. Hieronder volgt een korte typering van de leerlingen uit de onderzoeksgroep:

- K. is een jongen van 8 jaar en 8 maanden met de diagnose ADHD. Hij is impulsief en ongeconcentreerd. Hij heeft regelmatig woedeaanvallen en is hyperactief. K. heeft een hoogbegaafdheidsonderzoek gehad en daaruit kwam dat hij een IQ van 112 heeft. Hij is leergierig, temperamentvol en altijd in voor een grapje.
- S. is een jongen van 9 jaar en 11 maanden met diagnose dyslexie en hij heeft kenmerken van ADD. Hij is ongeconcentreerd, heeft moeite met plannen en is vaak zijn spullen kwijt of vergeten. Tevens heeft hij moeite met uitgestelde aandacht. Groep 5 heeft S. gedoubleerd. Hij heeft een flinke dosis humor, is erg zorgzaam, aardig en sociaal.
- N. is een meisje van 8 jaar en 6 maanden. Ze is impulsief, ongeconcentreerd en hyperactief. N. kan niet stil zitten en heeft moeite met uitgestelde aandacht. Ze is spontaan en houdt van gezelligheid.
- D. is een jongen van 8 jaar en 8 maanden. Ook hij heeft kenmerken van ADHD. Hij heeft moeite met plannen en is vaak zijn spullen kwijt of vergeten. Hij is ongeconcentreerd en impulsief en het contact met zijn klasgenootjes verloopt erg moeizaam. Tevens is hij cognitief erg zwak en hij heeft een slechte werkhouding. D. is gericht op de leerkracht en geniet zichtbaar als hij persoonlijke aandacht krijgt. Hij is erg behulpzaam voor de leerkracht.

3.4 De onderzoeksinstrumenten

Om antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag; *“Hoe kan ik het werken in de schooltuin effectief inzetten als begeleidingsmiddel voor kinderen uit groep 5 met kenmerken van ADHD, om zo mogelijk gewenst gedrag bij kinderen te bevorderen?”*, wordt er in dit onderzoek gebruik gemaakt van observaties, vragenlijsten en interviews.

3.4.1 Competentiemethodiek

Om een duidelijk beeld te krijgen van de effectiviteit van het werken in de natuur worden de gegevens van de voor- en nameting door beide leerkrachten verzameld. De leerkrachten vullen vooraf de vragenlijst in van de competentiemethodiek (bijlage 1 en 2) zodat het duidelijk is hoe zij de kinderen ervaren. Competentie is het vermogen tot denken, voelen en handelen dat mensen in staat stelt zich adequaat te verhouden tot de wereld waarin ze leven (Deley, 2009). De competenties die in de vragenlijst staan geven een goede indicatie van het sociaal-emotioneel functioneren van het kind wanneer het alleen speelt of aan het werk is en wanneer het met andere kinderen omgaat. Deze lijst wordt na de uitvoering van het onderzoek nogmaals ingevuld om het mogelijke effect op het sociaal emotioneel functioneren van de kinderen te meten.

3.4.2 Verkorte CRTS-lijst

De ouders vullen vooraf (maart) en na het onderzoek (april) de verkorte CRTS-lijst (Jeninga, 2009) in. Deze lijst is eigenlijk om kenmerken van ADHD te signaleren, maar in dit onderzoek wordt deze vragenlijst gebruikt om mogelijke gedragsverandering in de thuissituatie te kunnen meten. Met deze vragenlijst wordt vastgelegd hoe de ouders hun kind ervaren in de thuissituatie en de voormeting wordt vergeleken met de nameting. (bijlage 5)

3.4.3 Interview

De kinderen worden tevens betrokken bij dit onderzoek, want zij zijn diegene die ervaren of er een verandering plaatsvindt.

Vooraf aan het onderzoek en nadien wordt er bij de kinderen een semi-gestructureerd interview af genomen om het mogelijke effect van het werken in de

tuin te kunnen bepalen. Het interview bestaat uit zes open hoofdvragen die betrekking hebben op gedrag, concentratie, taakgerichtheid en omgang met klasgenootjes. (bijlage 3)

3.4.4 Vragenlijst

Vooraf en na iedere bijeenkomst vullen de kinderen een vragenlijst in over hun gedrag op dat moment in de klassensituatie. De vragenlijst is een eigen ontwerp voor dit onderzoek. De vragen hebben betrekking op concentratie, taakgerichtheid, beweeglijkheid en contacten met klasgenootjes. Deze meting geeft het mogelijke effect weer op korte termijn, het effect van de bijeenkomst. (bijlage 6)

3.4.5 Observaties

De onderzoeker observeert voor en na iedere bijeenkomst het mogelijke effect (korte termijn effect). De kinderen worden tijdens de onderzoeksperiode drie keer vooraf en nadien geobserveerd met behulp van de tijdsteekproef (Bakker-Beens,1995). Bij deze observatie wordt vooral gekeken naar de verandering in de taakwerkhouding en de concentratie tijdens verwerkingsfase of het zelfstandig werken. De observator scoort om de twintig seconden wat de leerling doet, dat is drie scores per minuut. Na afloop is het percentage van de tijd te berekenen dat de leerling taakgericht bezig was. (bijlage 4)

3.5 Ethische aspecten

Na het lezen van het artikel van Boerman (2007) over de ethische uitgangspunten zijn de volgende aspecten belangrijk voor het onderzoek.

De beschreven resultaten in dit onderzoek zijn gebaseerd op transparante en navolgbare gegevens. De schriftelijk verkregen gegevens worden bewaard en de critical friends en docent hebben de mogelijkheid dit bekijken. De gegevens worden verwerkt in grafieken, matrix en tabellen. Tevens wordt er een logboek bijgehouden van het verloop van het onderzoek.

Alle afspraken die staan in het plan van aanpak en die worden gemaakt met betrokkenen worden daadwerkelijk nagekomen.

Vooraf aan het onderzoek zijn de directie en ouders op de hoogte gesteld over het

doel van het onderzoek. De ouders en directie hebben toestemming gegeven het onderzoek uit te voeren. De ethiek in dit werkstuk wordt mede gewaarborgd door te werken met afkortingen, dus niet de volledige namen van de kinderen van de onderzoeksgroep te verschaffen.

Er wordt regelmatig samen gewerkt met begeleidster en critical friends die feedback geven en bemoediging. De wederzijdse inbreng gebeurt op een respectvolle wijze. Mocht het praktijkonderzoek leiden tot publicatie dan wordt het beschikbaar gesteld en mag het gedeeld worden in het belang van nieuwe inzichten.

Uit ethisch oogpunt mogen bij iedere bijeenkomst twee kinderen die niet aan het onderzoek deel nemen meewerken in de tuin, zodat alle kinderen uit de groep een keer meegaan. Een bijeenkomst staat in het teken van een bezoek aan een zorgboerderij waar alle kinderen aan deel mogen nemen.

3.6 Tijdspad, plan van aanpak.

Wat	Hoe	Waarmee	Wanneer	Wie
Toestemming vragen en informatie geven aan ouders voor deelname van kinderen aan onderzoek.	Informatief gesprek	Gesprek met open vragen	Febr. 2011 Week 6	Ouders en onderzoeker
Toestemming vragen en uitleg geven aan de kinderen.	Informatief gesprek	Gesprek met open vragen	Febr. 2011 Week 7	Kinderen en onderzoeker
Hoe ervaren de kinderen zichzelf?	Interview	Semi- gestructureerd interview n.a.v. gemaakte vragen	maart en april 2011	Kinderen en onderzoeker
Hoe zien de leerkrachten de kinderen vooraf aan het onderzoek in de groep en nadien?	Invullen van vragenlijst, score uitrekenen en gesprek hierover voeren	Competentiemethodiek: lijst voor jongeren van 6-12 jaar	maart en april 2011	Beide leerkrachten

Hoe ervaren de ouders hun kinderen vooraf aan het onderzoek en nadien?	Invullen van vragenlijst door ouders en score uitrekenen	Verkorte CTRS-lijst	maart en april 2011	Ouders
Hoe handelen en voelen de kinderen zich vooraf en na het werken in de tuin?	Invullen van de vragenlijst en scoren	Eigen gemaakte vragenlijst.	maart t/m april 2011	Kinderen en onderzoeker
Is er een verschil waarneembaar van het taakgericht werken vooraf en na het werken in de tuin?	Invullen van tijdsteekproef - formulier	Tijdsteekproef formulier	maart t/m april 2011	Onderzoeker

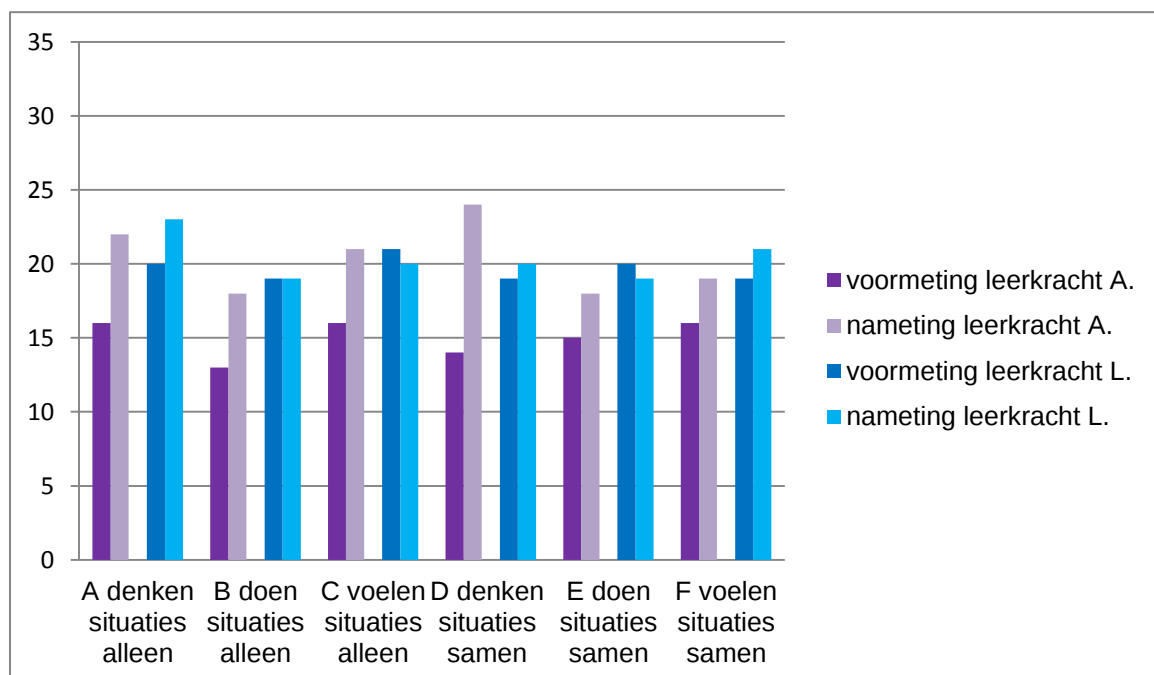
4 Data-analyse en resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten die verzameld zijn door de verschillende onderzoeksmethoden systematisch weergegeven. Er is gebruikgemaakt van kwantitatieve (meetbare) gegevens die verwerkt zijn in grafieken of in tabellen. Tevens is er gebruik gemaakt van kwalitatieve (ongestructureerde, woordelijke) gegevens, die verwerkt zijn in een matrix, waardoor structuur wordt aangebracht in alle gegeven antwoorden. Achtereenvolgens komen de competentiemethodiek, CRTS-lijst, interview, vragenlijst en observaties aan de orde.

4.1 Competentiemethodiek

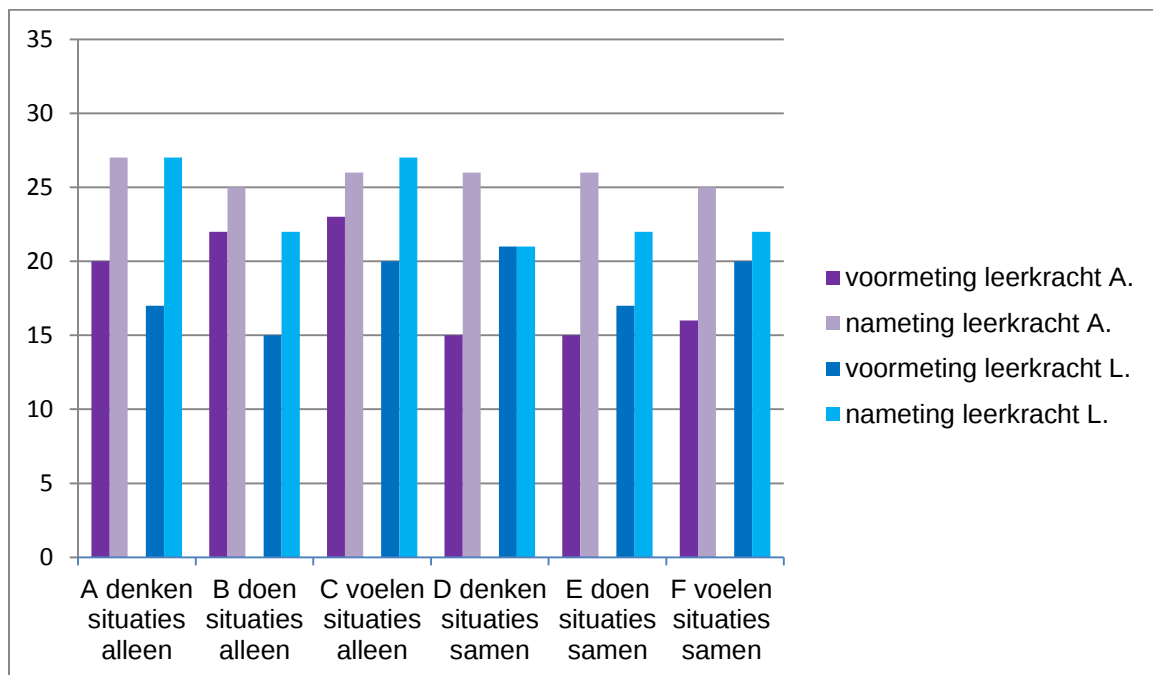
Beide leerkrachten hebben voor ieder kind het formulier van de competentiemethodiek ingevuld als voormeting en nameting. Middels de competentiemethodiek wordt het denken, voelen en doen van het individuele kind in beeld gebracht. De gegevens zijn onderverdeeld in zes segmenten en ieder segment bevat zeven vragen. Per segment is er een maximum van 35 en een minimum van 7. In de volgende grafieken wordt per kind de uitslag van de scores van de competentiemethodiek weergegeven.

Gegevens van leerling D.

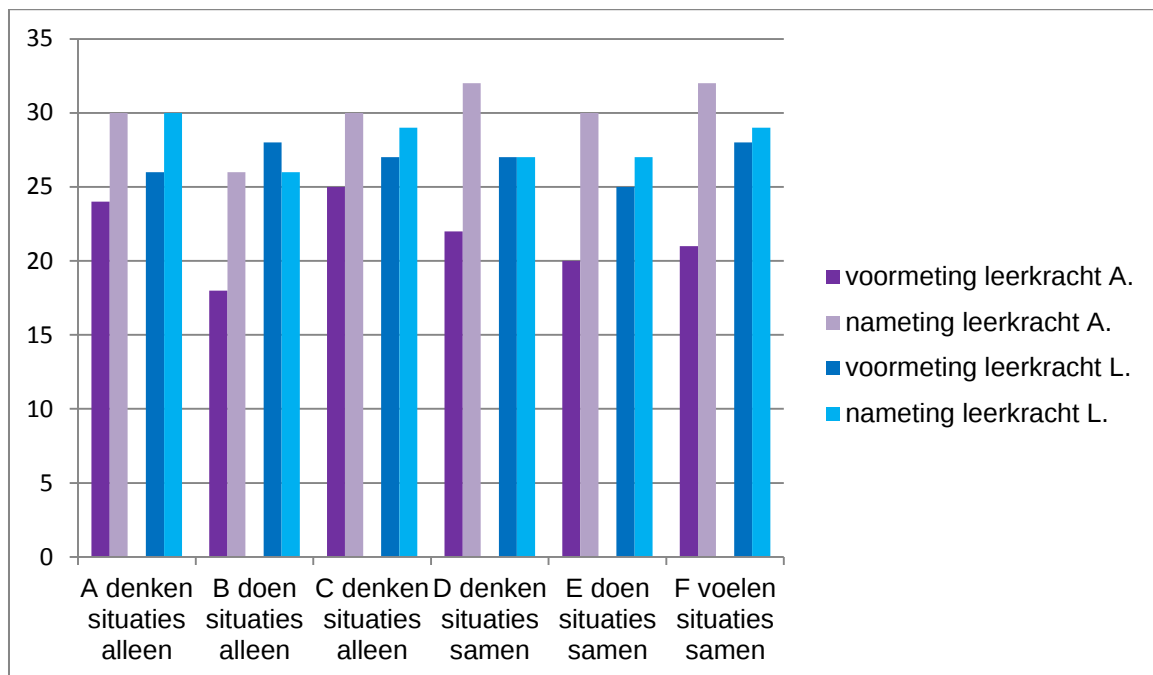
Leerkracht A. ziet bij alle segmenten een vooruitgang. Leerkracht L. ziet bij segment B hetzelfde, bij C en E een achteruitgang en bij alle andere segmenten een vooruitgang. Leerkracht L. geeft in een gesprek aan soms moeite te hebben met het gedrag van deze leerling.

Gegevens van leerling K.

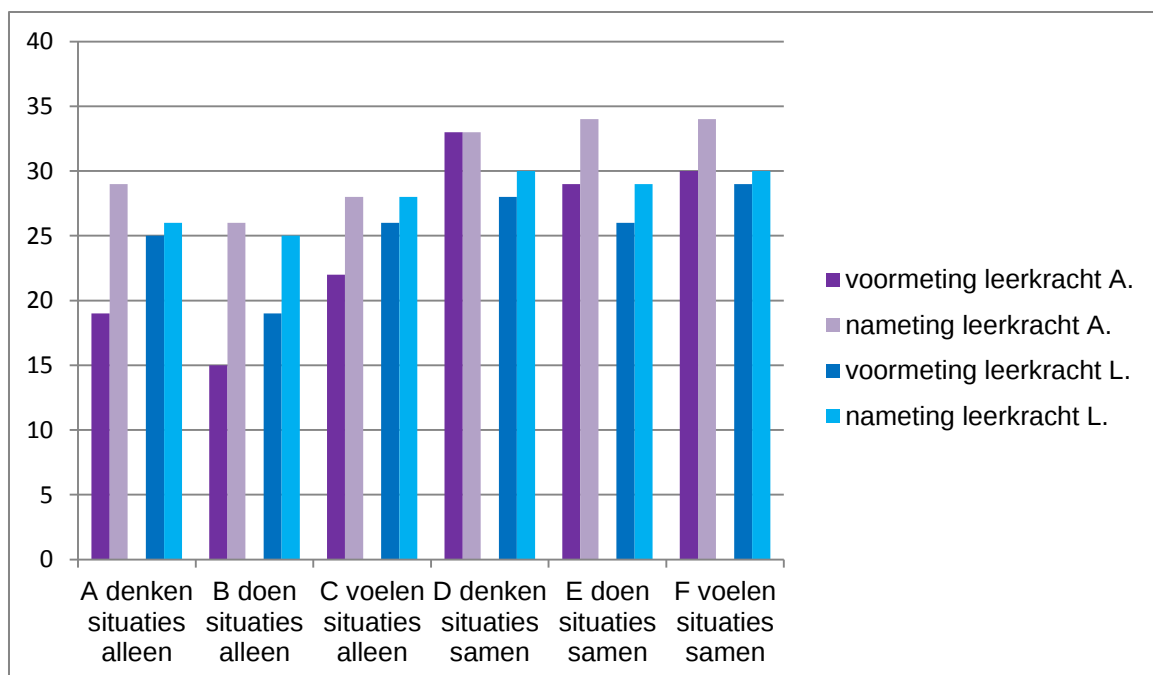
Beide leerkrachten geven een vooruitgang weer op alle segmenten. Leerkracht L. geeft bij segment D. aan dat het hetzelfde is gebleven.

Gegevens van leerling S.

Beide leerkrachten geven een vooruitgang weer op alle segmenten, behalve bij segment D. geeft leerkracht L. aan dat het hetzelfde is gebleven en bij segment B wordt een achteruitgang aangegeven.

Gegevens van leerling N.

Beide leerkrachten geven een vooruitgang weer op alle segmenten. Leerkracht A. geeft bij segment D. aan dat het hetzelfde is gebleven.

4.2 Verkorte CRTS-lijst

In maart hebben de ouders de verkorte CRTS- lijst ingevuld over het gedrag van hun kind in de thuissituatie. Na afloop, in april hebben de ouders deze lijst weer ingevuld. In de tabel wordt per kind de data verwerkt zoals de ouders hebben aangegeven.

Gegevens van leerling D.

	Maart 2011				April 2011			
	Helemaal niet	Een beetje	Vrij veel	Bijzonder veel	Helemaal niet	Een beetje	Vrij veel	Bijzonder veel
Rusteloos en overactief			X			X		
Opgewonden, impulsief			X				X	
Stoort anderen			X				X	
Slaagt er niet in dingen af te maken				X			X	
Zit voortdurend te wiebelen			X			X		
Onoplettend, snel afgeleid			X				X	
Verlangens moeten meteen vervuld worden, voelt zich makkelijk gedwarsboemd				X			X	
Huilt makkelijk en vaak	X				X			
Stemming kan plotseling omslaan	X				X			
Emotionele uitbarstingen, onvoorspelbaar gedrag	X				X			

Opmerking van de moeder van leerling D: *“dagen dat hij in de tuin is geweest is hij opmerkelijk rustiger. Hij wordt over het algemeen rustiger, oplettender en hij luistert beter. D. vond het helemaal geweldig”.*

Op vier onderdelen (gemarkeerd) is een verbetering waar te nemen, alle andere gedragsuitingen zijn niet veranderd.

Gegevens van leerling K.

	Maart 2011				April 2011			
	Helemaal niet	Een beetje	Vrij veel	Bijzonder veel	Helemaal niet	Een beetje	Vrij veel	Bijzonder veel
Rusteloos en overactief			X				X	
Opgewonden, impulsief			X				X	
Stoort anderen		X					X	
Slaagt er niet in dingen af te maken		X				X		
Zit voortdurend te wiebelen		X				X		
Onoplettend, snel afgeleid			X				X	
Verlangens moeten meteen vervuld worden, voelt zich makkelijk gedwarsboemd				X				X
Huilt makkelijk en vaak			X					X
Stemming kan plotseling omslaan			X				X	
Emotionele uitbarstingen, onvoorspelbaar gedrag		X				X		

Ouders geven aan dat twee onderdelen (gemarkeerd) verslechterd zijn, alle andere gedragsuitingen zijn hetzelfde gebleven.

Gegevens van leerling S.

	Maart 2011				April 2011			
	Helemaal niet	Een beetje	Vrij veel	Bijzonder veel	Helemaal niet	Een beetje	Vrij veel	Bijzonder veel
Rusteloos en overactief		X				X		
Opgewonden, impulsief		X				X		
Stoort anderen			X			X		
Slaagt er niet in dingen af te maken		X				X		
Zit voortdurend te wiebelen		X					X	
Onoplettend, snel afgeleid			X			X		
Verlangens moeten meteen vervuld worden, voelt zich makkelijk gedwarsboemd		X					X	
Huilt makkelijk en vaak	X					X		
Stemming kan plotseling omslaan	X						X	
Emotionele uitbarstingen, onvoorspelbaar gedrag	X					X		

Opmerking van de ouders: “ De afgelopen periode hebben we thuis de badkamer laten verbouwen. Hierdoor was S. uit zijn huiselijke structuur. Hij heeft veel plezier beleefd aan het werken in de tuin.”

Op twee onderdelen valt een verbetering(roze markering) op, bij vier onderdelen heeft er een verslechtering plaats gevonden (groene markering) en alle andere zijn hetzelfde gebleven.

Gegevens van leerling N.

	Maart 2011				Mei 2011			
	Helemaal niet	Een beetje	Vrij veel	Bijzonder veel	Helemaal niet	Een beetje	Vrij veel	Bijzonder veel
Rusteloos en overactief	X				X			
Opgewonden, impulsief			X			X		
Stoort anderen		X					X	
Slaagt er niet in dingen af te maken			X				X	
Zit voortdurend te wiebelen	X				X			
Onoplettend, snel afgeleid		X				X		
Verlangens moeten meteen vervuld worden, voelt zich makkelijk gedwarsboord			X					X
Huilt makkelijk en vaak	X					X		
Stemming kan plotseling omslaan			X			X		
Emotionele uitbarstingen, onvoorspelbaar gedrag			X				X	

Opmerking van de ouders: "N. heeft zoveel plezier gehad in de tuin met iedereen dat ik daar een heel groot compliment voor wil geven!! Wil je alleen wel meegeven dat N. thuis wel af en toe aan iedereen de (haar) wet voor wil schrijven! Ik vroeg me af of dat in de tuin of in de klas ook zo is of was".

Op drie onderdelen valt op dat er een verslechtering heeft plaats gevonden (groene markering), op twee onderdelen een verbetering (roze markering) en alle andere zijn hetzelfde gebleven.

4.3 Interview

In maart en april is er een semi-gestructureerd interview bij de kinderen afgenomen. Het interview bestaat uit zes open hoofdvragen die betrekking hebben op gedrag, concentratie, taakgerichtheid en omgang met klasgenootjes. De gegevens zijn verwerkt in een matrix zodat er structuur in alle gegeven antwoorden van de leerlingen wordt aangebracht. In bijlage 7 is per kind een verslag van het gesprek toegevoegd.

leerling D.		
	voormeting	nameting
1. reageren op anderen	Bijna altijd op goede manier. Steek mijn vinger op en luister naar een ander.	Ik steek altijd mijn vinger op, soms roep ik door de klas maar dat is steeds minder. Ik ben rustiger waardoor dat makkelijker gaat.
2. opkomen voor jezelf	Boos of kwaad reageren als iets niet gaat zoals ik wil.	Ik negeer het meer, soms word ik boos maar laat het daarna gewoon zitten.
3. concentratie	Afgeleid door anderen en onrustig. Soms zijn mijn hersenen moe door alle opdrachten en vragen.	Ik word soms nog afgeleid door andere kinderen, maar dit wordt wel minder. Als iets leuk en interessant is kan ik me beter concentreren
4. beweeglijkheid	Zithouding is goed, maar moet regelmatig even lopen omdat ik kriebels in mijn benen heb.	Luister houding is goed. Soms zit er tijdens rekenen nog onrust in mijn lijf.
5. samen werken en spelen	Wil graag samenspelen maar mag niet meedoen. Ik weet niet hoe dat komt.	Ik speel samen met de kinderen uit de klas, maar soms gaat dit wel oneerlijk. Kan al wel beter vrienden maken. Vraag wel op een rustige manier hulp.
6. gevoelens en contacten binnen de groep	Op school ben ik blij omdat ik het fijn heb. Ik heb geen echte vrienden en contact klasgenoten gaat moeizaam.	Soms fijn op school en soms niet. Het contact met klasgenoten is verbeterd, omdat ik liever ben en door het werken in de tuin.

Opmerking van leerling D. na het gesprek: *"Ik vond het fijn in de tuin, hierdoor heb ik meer vrienden gekregen en ik kan me beter concentreren"*.

Leerling K.		
	voormeting	nameting
1. reageren op anderen	Praat wel eens voor mijn beurt en maak "st-teken" met lawaai. Gebruik van dobbelsteen tijdens zelfstandig werken.	Ik steek mijn vinger op en roep veel minder door de klas. Ik reageer veel minder op anderen.
2.opkomen voor jezelf	Boos worden, schreeuwen en schoppen om daarna af te koelen.	Ik reageer minder, soms leg ik iemand op de grond om duidelijk te maken dat het niet meer mag gebeuren. Ik hoef niet meer zo vaak af te koelen.
3.concentratie	's Middags betere concentratie, 's morgens nog moe. Door onrust en kletsen van anderen onrust bij mezelf. Concentratie ook afhankelijk van interesse.	Als anderen kletsen of mij storen kan ik me niet concentreren. Ik ben dan boos van binnen, maar ik kan me beheersen. Soms moet ik dan wel gillen. De vakken die mijn interesse hebben daarbij kan ik me beter concentreren.
4.beweeglijkheid	Kan niet stil zitten en moet op mijn schoenen zitten. Veel bewegen en lopen, onrust zit in mijn lijf en moet eruit.	Zit graag op mijn knieën, op mijn billen zitten vind ik niet fijn. Ik loop veel minder.
5. samen werken en spelen	Samen werken en spelen gaat vooral goed met bijna alle jongens uit de groep. Onder neem zelf actie om mee te spelen, ruzies los ik niet op, gaat automatisch weer goed.	Spelen en samen werken gaat goed. Soms ruzie met een jongen en wacht dan af, dan lost het vanzelf op.
6. gevoelens en contacten binnen de groep	In het begin ging het niet goed, maar nu al veel beter. Ikzelf ben veranderd, waardoor het leuk is op school.	Groepsgeenootjes kletsen veel waardoor het goede gevoel minder is. Veel meer vrienden waar ik buiten school ook mee speelt

Opmerking van leerling na het gesprek: *"De tuin vond ik leuk en ik hoefde niet alle werkjes te maken. Ik word er rustiger van. Veel plezier in de tuin gehad".*

leerling S.		
	voormeting	nameting
1. reageren op anderen	Meestal roep ik er doorheen, maar ik kan ook goed samen praten over iets.	Ik roep minder door de klas en steek meer mijn vinger op. Luister na anderen en klets gezellig mee.
2.opkomen voor jezelf	Ik denk vaak iets in mijn hoofd en zeg er niets van. Los ruzie op met woorden.	Ik kom meer voor mezelf op, reageer fel en zeg wat ik ervan vind.
3.concentratie	Concentratie is goed als het interesse heeft. Ik ga lezen als ik onrustig ben en daardoor ga ik niet wiebelen.	Concentratie is goed als het interesse heeft. Soms geen zin ,maar doe het wel. Praat en lees soms teveel.
4.beweeglijkheid	Het wiebelen gebeurt automatisch, probeer wel bij mijn werk te blijven. Buiten wil ik bewegen.	Wiebelen gebeurt nog steeds. Thuis meer beweging nodig. Tijdens de pauze lekker spelen.

5. samen werken en spelen	Dit gaat altijd in overleg en goed. Bij ruzie praat ik het uit.	Veel meer vrienden dan eerst en spel gaat in overleg. Eigenlijk geen ruzie meer. Samenwerking verloopt vlot.
6. gevoelens en contacten binnen de groep	Kinderen zijn wel aardig, maar ik ken ze nog niet zo goed (nieuwe groep). Weinig tijd om af te spreken. Meestal ben ik wel vrolijk op school.	Ken de kinderen veel beter en heb veel meer vrienden. Op woensdag wordt er vaak afgesproken, iedereen wordt opgehaald en wordt er gespeeld op het schoolplein.

Opmerking na het gesprek van leerling: *“In de tuin waren de werkjes leuk. Ik heb meer vrienden, D. is nu mijn beste vriend. Ik ben vrolijker door de tuin. Soms ben ik ook rustiger, maar ik blijf wel wiebelen”.*

leerling N.		
	voormeting	nameting
1. reageren op anderen	Vaak steek ik mijn vinger op soms roep ik door de klas. Gebruik van “st -gebaar” en dobbelsteen voor zelfstandig werken.	Ik steek mijn vinger op en roep niet meer door de klas. Dit is beter geworden doordat ik rustiger ben.
2. opkomen voor jezelf	Kom op een goede manier voor mezelf op. Maak het weer goed bij een ruzie.	Negeer en zeg er niets van. Soms ga ik bij een ruzie bozig praten of ik loop weg.
3. concentratie	Bij interesse betere concentratie. Ik ga rondkijken, luister naar anderen en ga wiebelen en kletsen bij slechte concentratie. Zeg in mijn hoofd “verder werken”.	Als anderen kletsen of lopen is mijn concentratie minder goed. Concentratie is verbeterd door werken in de tuin.
4. beweeglijkheid	Zit graag op mijn knieën en wiebel vaak.	Als ik lang moet wachten of luisteren ga ik wiebelen. Ik moet iets doen. Lopen hoeft ik eigenlijk niet meer.
5. samen werken en spelen	Samenwerken vind ik fijn en leuk om te doen. Onderneem actie om samen te spelen. Los ruzie zelf op.	Samenwerken vind ik fijn en leuk om te doen. Onderneem actie om samen te spelen. Los ruzie zelf op.
6. gevoelens en contacten binnen de groep	Goed naar mijn zin op school. Wil soms niet uit bed komen omdat ik dan moe ben. Spreek vaak af en heb veel vriendinnen.	Goed naar mijn zin op school, maar kinderen kletsen wel veel. Op maandag doen we niets leuks dus dan heb ik geen zin. Speel naschool vaak af met alle meiden uit de groep en D.

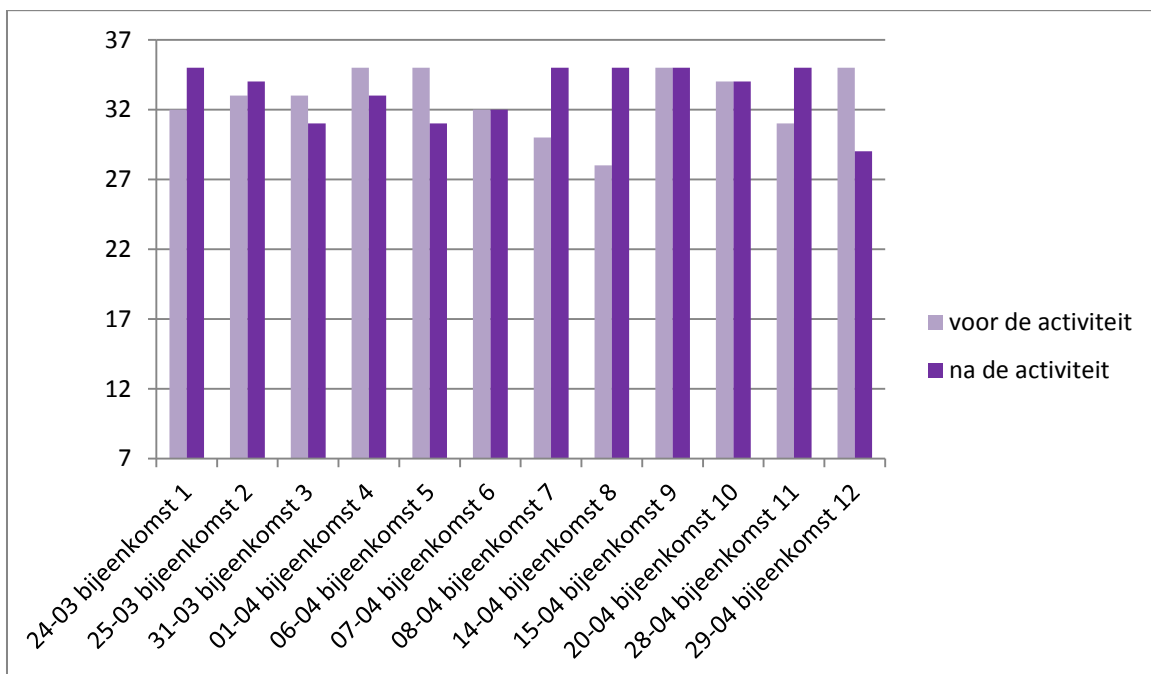
Opmerking van leerling na het gesprek: *“In de tuin vond ik de vijver schoonmaken, het gras maaien en spitten erg leuk. Ik heb meer vrienden omdat je er mee samen werkt. Ik ben er rustiger door geworden. In de tuin lekker druk bezig en daardoor in de klas rustiger en betere concentratie, omdat de energie eruit is”.*

4.4 Vragenlijst

De kinderen hebben voordat ze in de tuin zijn gaan werken een vragenlijst ingevuld. Nadat ze, na het werken in de tuin, in de klas aan een taak gewerkt hebben, wordt door de kinderen dezelfde vragenlijst weer ingevuld. De data is per leerling verwerkt in een staafgrafiek.

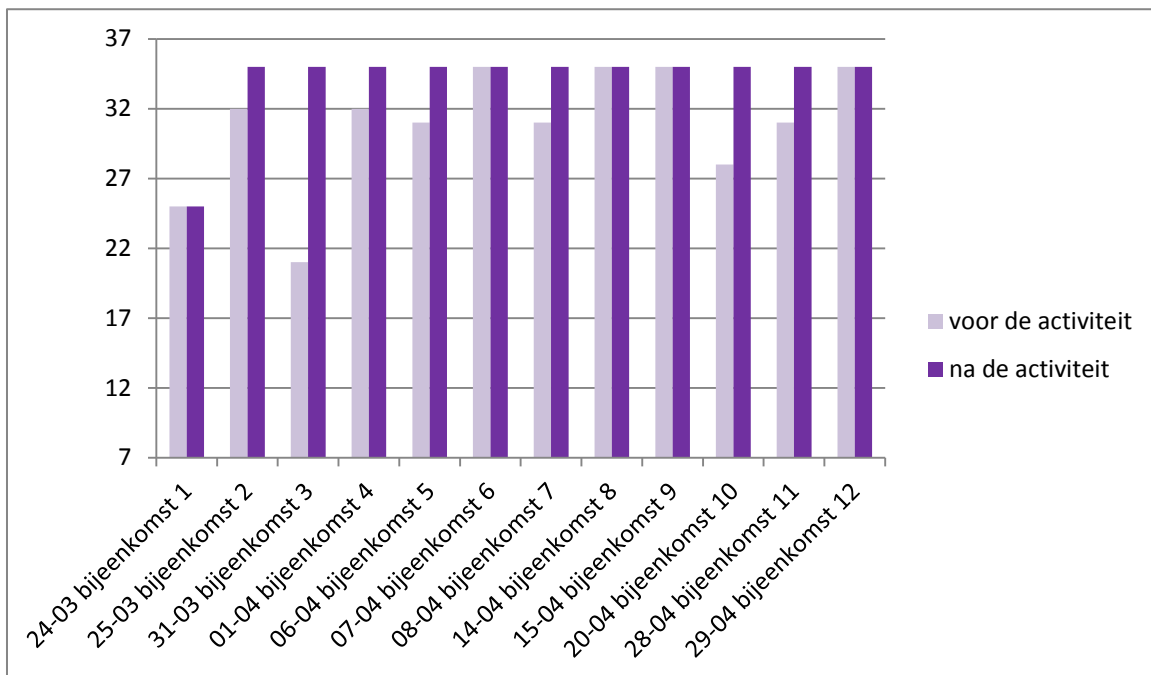
De vragenlijst bestaat uit zeven vragen waarop maximaal vijf punten en minimaal één punt gescoord kan worden per vraag. De punten zijn opgeteld waarbij het totaal aantal punten een maximum van vijfendertig is en een minimum van zeven.

Gegevens van leerling D.

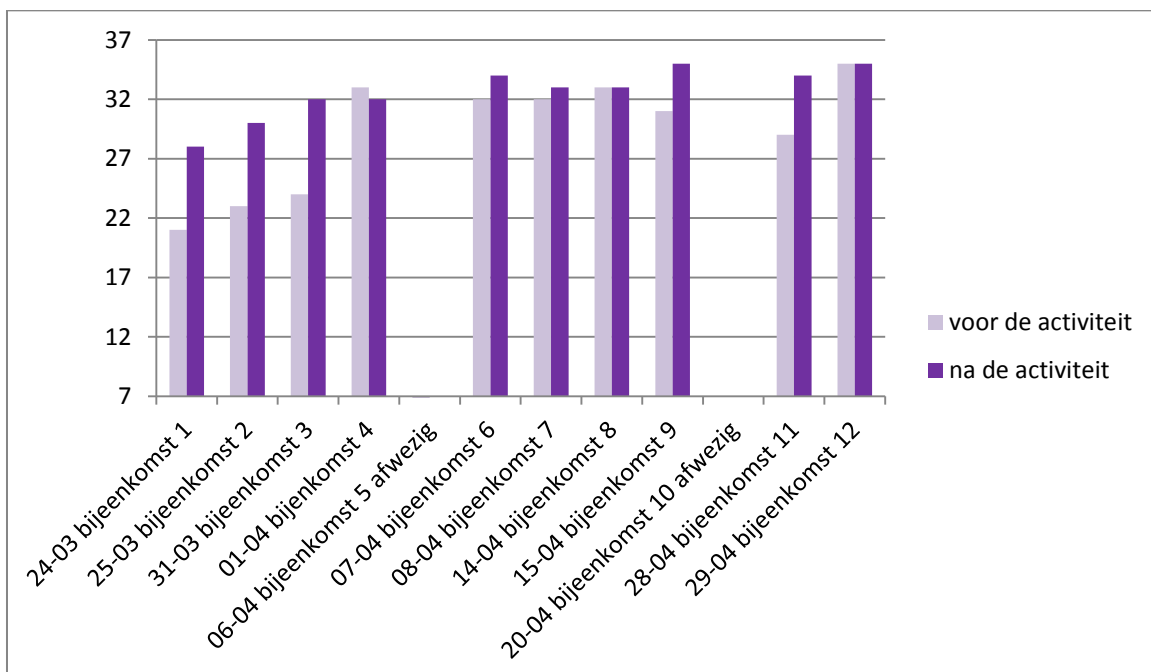
Wat opvalt is dat deze leerling vier keer een verslechtering aangeeft, drie keer blijft het hetzelfde en alle andere keren wordt er een verbetering aangegeven.

Gegevens van leerling K.

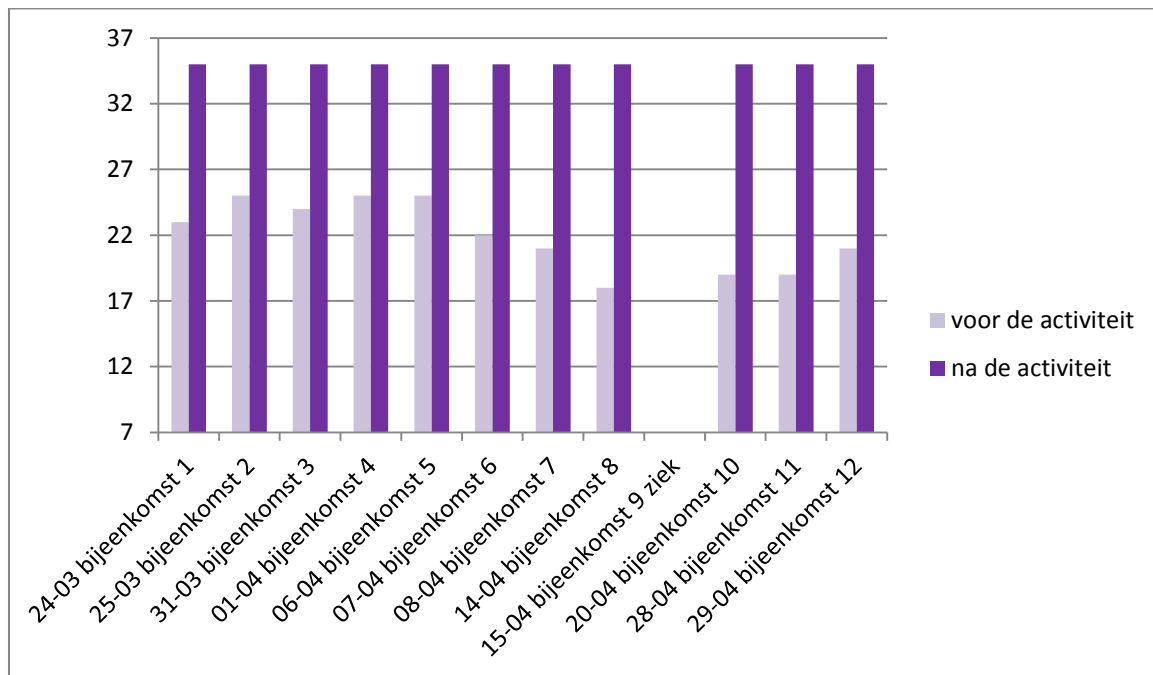
Wat opvalt aan de grafiek is dat leerling K. alle keren na de activiteit de maximale score aan geeft, behalve de eerste bijeenkomst.

Gegevens van leerling S.

Leerling S. heeft twee bijeenkomsten gemist omdat hij een afspraak had bij een externe hulpverlening. Wat opvalt is dat hij zeven keer een vooruitgang waarneemt, een keer een achteruitgang en twee keer stabiel blijft.

Gegevens van leerling N.

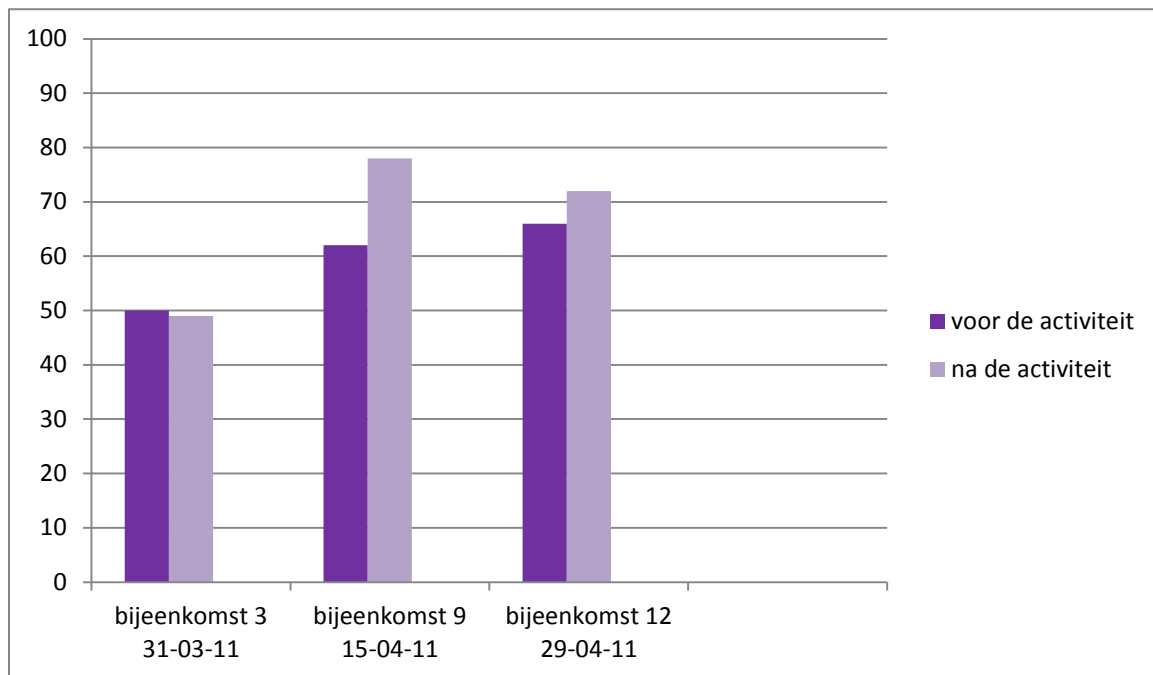
Leerling N. geeft aan bij alle bijeenkomsten een vooruitgang waar te nemen.

4.5 Observaties

De leerlingen zijn ieder drie keer geobserveerd met de tijdsteekproef. Deze observaties zijn uitgevoerd als de kinderen aan het werk waren of instructie kregen, voordat ze naar de tuin gingen en tijdens het werken, nadat ze naar de tuin waren geweest. Het taakgericht gedrag wordt percentsgewijs verwerkt in de grafiek.

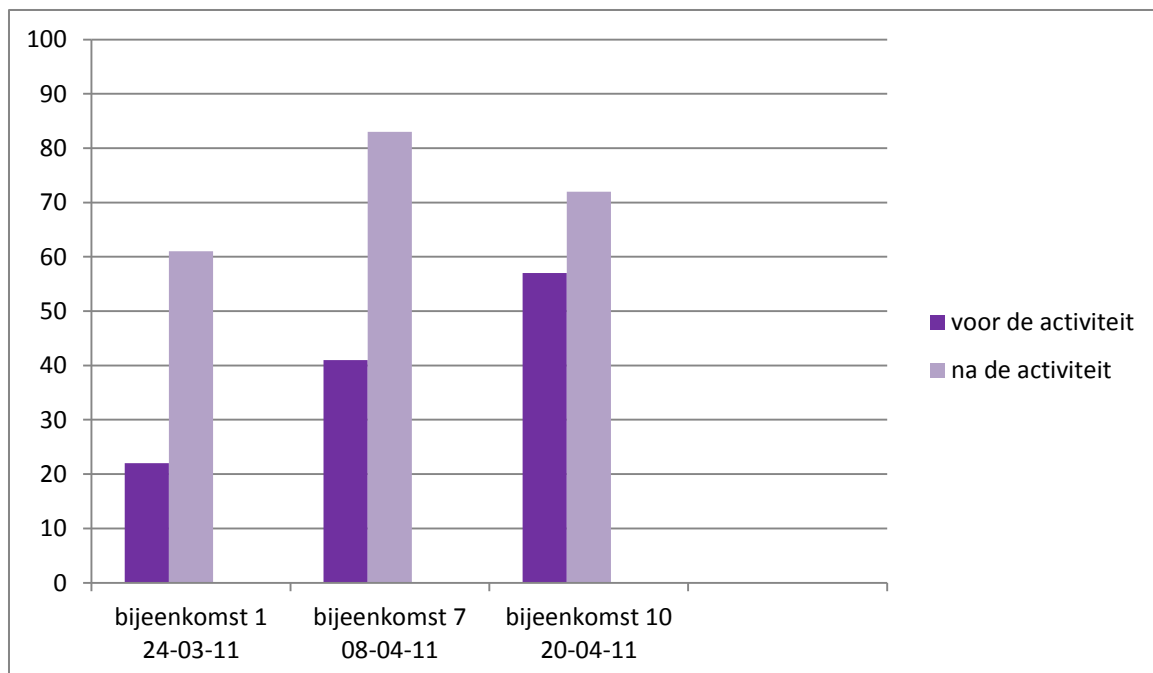
In bijlage 8 zijn de gehele observaties in een kruistabel verwerkt. In bijlage 9 is een kort verslag uitgewerkt na iedere bijeenkomst over het observeren en het werken in de tuin.

Observaties van leerling D.

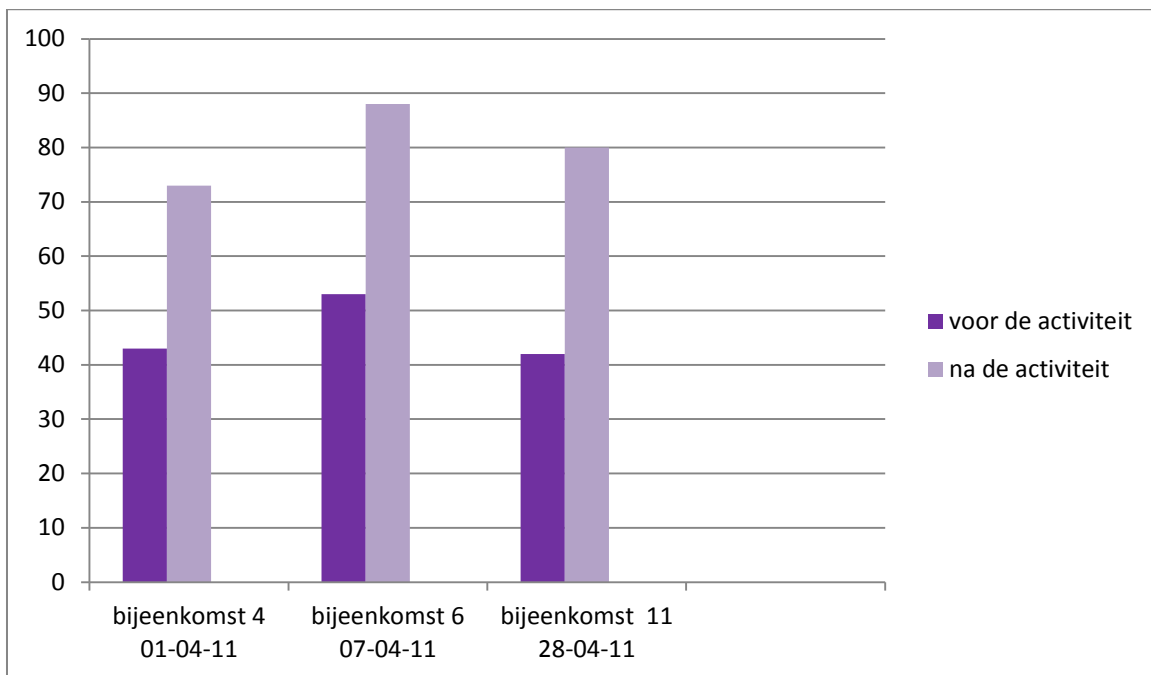
Wat opvalt is dat bij de eerste observatie een verslechtering te zien is en bij de andere twee een verbetering op taakgericht gedrag.

Observaties van leerling K.

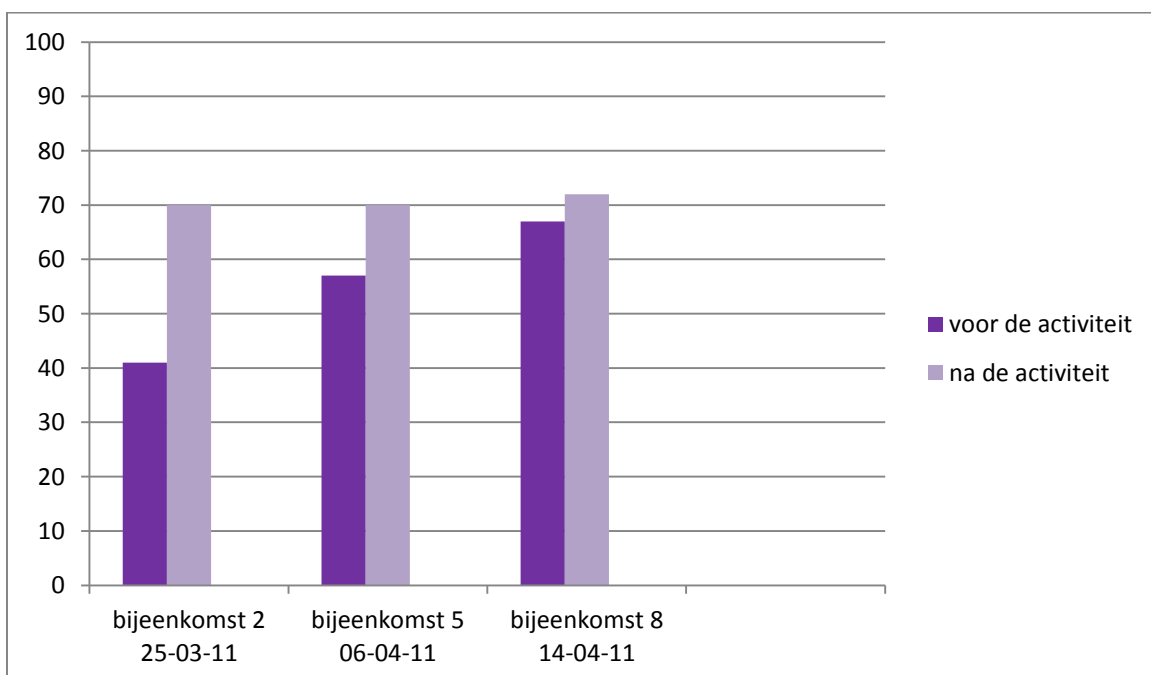
Bij deze observaties valt bij alle drie de bijeenkomsten een verbetering op, vooral bij de eerste bijeenkomst is een significant verschil waar te nemen.

Observaties van leerling S.

Uit de tabel blijkt dat er een verbetering waar te nemen valt bij het taakgericht werken.

Observaties van leerling N.

Bij leerling N. neemt het taakgericht werken toe na de activiteit in de tuin bij alle drie de bijeenkomsten.

In het volgende hoofdstuk worden er conclusies verbonden aan bovenstaande data.

5 Conclusies, aanbevelingen en discussie.

In dit hoofdstuk zullen er conclusies getrokken worden naar aanleiding van de theorie, tevens worden er conclusies verbonden aan de data uit hoofdstuk 4. Vervolgens zullen er aanbevelingen geformuleerd worden. Tijdens het uitvoeren van een onderzoek komen altijd weer nieuwe vragen naar boven. Deze vragen komen aan bod bij de discussie.

5.1 Conclusies uit het praktijkonderzoek

Om tot een juiste eindconclusie van dit onderzoek te komen worden er eerst de conclusies ten aanzien van de data die voortkomen uit dit praktijkonderzoek beschreven. In deze paragraaf zal er per onderdeel hieraan conclusies verbonden worden.

✓ *Competentiemethodiek*

Bij alle kinderen wordt een vooruitgang aangegeven op bijna alle segmenten, behalve bij segment D (denken, samen) die bij drie van de vier leerlingen hetzelfde wordt gescoord door een van de leerkrachten. Leerkracht L. geeft bij leerling D. aan dat segment B (doen alleen) hetzelfde is gebleven en tevens geeft zij aan bij deze leerling dat er een achteruitgang is bij segment C (voelen in situaties alleen) en E (doen in situaties samen). In een gesprek geeft zij aan moeite te hebben met het gedrag van deze leerling, waarbij zij regelmatig handelingsverlegenheid ervaart. Tijdens het invullen van het formulier heeft zij aangegeven zichzelf er toe te moeten zetten een objectief beeld te schetsen over deze leerling. Leerkracht A. heeft met deze kinderen intensief gewerkt in de tuin, geobserveerd en gesprekken mee gevoerd, waardoor zij een duidelijk en helder beeld van de kinderen heeft gekregen.

Conclusie: beide leerkrachten zien op bijna alle gebieden bij alle vier de leerlingen een vooruitgang op het denken, voelen en doen in situaties alleen en samen. Deze conclusie sluit aan bij het rapport van de Gezondheidsraad en RMNO (2004) waarin de helende werking beschreven wordt van de natuur. In het rapport wordt gesproken

over de gunstige invloed op sociale contacten en ontwikkeling van het kind.

✓ *Verkorte CRTS-lijst*

De moeder van leerling D. merkt op dat er een waarneembare verbetering is opgetreden, bij alle andere kinderen treedt er afwisselend een verslechtering, verbetering of stabiliteit op in hun gedrag. Alle ouders geven aan dat hun kind veel plezier beleefd heeft aan het werken in de tuin.

Conclusie: volgens de voor- en nameting is er in het gedrag van alle vier de kinderen in de thuissituatie geen significante veranderingen ontstaan. In het rapport van de Gezondheidsraad en RMNO (2004) wordt het advies gegeven dat ouders hun kind meer moeten stimuleren om naar buiten te gaan. Er ligt niet alleen een taak voor het onderwijs om de kinderen te stimuleren om de natuur in te gaan. Het zou nog effectiever zijn als de ouders daar op aan zouden sluiten.

✓ *Semi-gestructureerd interview*

Alle vier de kinderen merken op dat het contact met hun klasgenootjes is verbeterd, en ze hebben meer vrienden gekregen. Allen zeggen rustiger te zijn geworden, maar nog wel regelmatig last te hebben van de onrust in de groep. Twee kinderen vertellen dat de concentratie verbeterd is. Tevens wordt er door twee kinderen aangegeven dat ze minder door de klas roepen en twee kinderen reageren minder op hun klasgenootjes.

Conclusie: Bij alle kinderen is een verbetering opgetreden in hun gedrag, ze zijn rustiger geworden en hebben meer vrienden gekregen. Van den Berg (2008) en Faber Taylor & Kuo (2008) onderschrijven deze mening, zij leggen een verband tussen blootstelling aan natuur en de herstellende werking op het aandachtsmechanisme.

✓ *Vragenlijst ingevuld door de kinderen.*

De data van leerling D. geeft aan dat na vijf bijeenkomsten een verbetering ervaren wordt en dat na zeven bijeenkomsten een verslechtering of hetzelfde gescoord wordt. Dit is opvallend bij deze leerling omdat zijn moeder en hijzelf beschrijven baat

te hebben bij het werken in de tuin.

Bij de andere drie kinderen is er bij het overgrote deel een verbetering of een stabiliteit waar te nemen. Bij leerling S. is een keer een achteruitgang zichtbaar.

Conclusie: Er mag geconcludeerd worden dat bij drie van de vier kinderen beweeglijkheid, concentratie, taakgerichtheid en de omgang met hun klasgenootjes verbeterd is. Dit onderschrijft de mening van Both (2007) in zijn artikel dat kinderen met aandachtsproblemen baat hebben bij een groene omgeving.

✓ *Observaties* uitgevoerd door de onderzoeker.

Bij alle kinderen is een verbetering waar te nemen op de taakgerichtheid na een activiteit in de tuin. Alleen bij leerling D. is er eenmaal een verslechtering zichtbaar.

Conclusie: de taakgerichtheid verbetert na een activiteit in de tuin bij alle kinderen van de onderzoeksgroep. Deze conclusie sluit aan bij wat Faber Taylor & Kuo (2008) door onderzoek hebben aangetoond dat er een direct verband is tussen activiteiten in de natuur en concentratie, en meer specifieke vermindering van ADHD symptomen.

Wanneer er terug wordt gekeken naar de deelvragen en een koppeling wordt gelegd met het onderzoek, hebben de resultaten vooral betrekking op de volgende deelvraag:

“Wat is het effect van natuur op het gedrag van kinderen met kenmerken van ADHD?”

Er mag geconcludeerd worden dat de leerlingen rustiger, geconcentreerder en taakgerichter werken na een activiteit in de natuur. Tevens geven de leerlingen aan meer vrienden te hebben. Door activiteiten uit te voeren in de schooltuin heeft dit een positief effect op het gedrag van kinderen met kenmerken van ADHD binnen de klassensituatie. Het effect op het gedrag in de thuissituatie heeft geen noemenswaardig resultaat.

Deze conclusie sluit aan bij wat Both (2007) en Sliepen (2009) zeggen in hun artikelen;

“Kinderen met aandachtsproblemen hebben baat bij een groene omgeving in en vooral ook rond de school.”

(Both, 2007, pag.218)

“Een voorgeschreven dosis natuur kan dienen als een veilig, goedkoop en (met wat moeite) overal verkrijgbaar middel en is in die zin een prachtige aanwinst in het scala aan behandelmogelijkheden voor ADHD.”

(Sliepen, 2009, pag.17)

Op de deelvraag: *“Wat is de werking van natuur op kinderen?”* is antwoord verkregen naar aanleiding van de literatuurstudie, maar ook tijdens het praktische gedeelte van het onderzoek. Door de kinderen te observeren tijdens het werken (dit is niet gebeurd met een meetinstrument) valt op dat kinderen in een buitensituatie minder gedragsproblemen vertonen. Ze zijn minder impulsief en maken makkelijker contact met de medeleerlingen of begeleider. In het interview geven alle vier de kinderen aan dat ze een beter contact hebben met hun klasgenootjes. Tevens valt op dat kinderen die uit ethisch oogpunt meegingen met internaliserend gedrag veel makkelijker sociale contacten lijken aan te gaan. Deze ervaring is subjectief en niet direct als vaststaande conclusie mee te nemen in dit onderzoek maar belangrijk genoeg om te vermelden in dit onderzoek.

Bovenstaande sluit aan bij wat de Gezondheidsraad en RMNO (2004) heeft beschreven over de goede werking van natuur op kinderen en volwassenen. Er wordt gesteld dat je rustiger wordt, het concentratievermogen verbetert, gedragsproblemen afnemen en het positieve effecten heeft op het sociale gedrag.

De overige deelvragen zijn beantwoord door het literatuuronderzoek wat uitgevoerd is in hoofdstuk 2.

De deelvraag *“Wat zijn gedragskenmerken van ADHD?”* wordt beantwoord in paragraaf 2.4 door met name Lieshout (2009) en Jeninga (2009) die spreken over problemen met concentratie, impulsiviteit en hyperactiviteit. Deze kenmerken en veranderingen zijn onderzocht tijdens het onderzoek.

Op deelvraag *“Komen kinderen nog in contact met de natuur?”* wordt vooral antwoord gegeven door Louv (2007) die beschrijft dat jonge kinderen steeds minder directe ervaringen opdoen in de natuur door onder andere de angst van ouders dat hun kind iets overkomt. Boorn (2007) concludeert dat kinderen nog maar weinig spelen in de natuur en de televisie en computerspellen meer avontuur bieden. (paragraaf 2.2) In het onderzoek is geen meting gedaan naar de hoeveelheid tijd dat kinderen in contact komen met de natuur. In de dagelijkse praktijk wordt het onderwijs gegeven binnen de vier muren van het klaslokaal en vertellen kinderen meer over computerspelletjes en films dan over hun avonturen in de natuur. Uit alle verkregen data blijkt dat kinderen die in contact komen met natuur minder gedragsproblemen vertonen. Onderwijs en ouders zouden de kinderen meer moeten stimuleren de natuur in te gaan.

Uit de conclusies die er getrokken zijn naar aanleiding van de resultaten van het praktijkonderzoek en het literatuuronderzoek kan er antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag:

“Hoe kan ik het werken in de schooltuin effectief inzetten als begeleidingsmiddel voor kinderen uit groep 5 met kenmerken van ADHD, om zo mogelijk gewenst gedrag bij kinderen te bevorderen?”

Uit theorieonderzoek en praktijkonderzoek blijkt dat het werken in de schooltuin het gewenst gedrag bij kinderen met kenmerken van ADHD bevordert in de klassensituatie. De kinderen hebben een betere concentratie, werken taakgerichter, de beweeglijkheid en impulsiviteit zijn verbeterd en de kinderen maken makkelijker contact met hun klasgenootjes. Er mag dus geconcludeerd worden dat de natuur een effectief begeleidingsmiddel is voor kinderen met gedragsproblemen. Louv (2007) en de Gezondheidsraad en RMNO (2004) onderstrepen dit, zij spreken over de gunstige invloed van de natuur op herstel van stress en aandachtsmoeheid, bewegen, sociale contacten en ontwikkeling van het kind. Tevens sluit Sliepen (2009) hierbij aan met haar artikel over het positieve effect van een groene, natuurlijke buitenomgeving als begeleidingsmiddel.

5.2 Aanbevelingen met betrekking tot de praktijk.

Aan de hand van de conclusies worden er aanbevelingen voor de praktijk geformuleerd:

- Een vervolg zou kunnen zijn dat een gedragsspecialist tijdens het werken in de tuin een aantal vaardigheden bespreekt en uitwerkt, gekoppeld aan de klassensituatie en individuele gedragsproblemen.
- De natuur is nu ingezet bij kinderen uit dezelfde groep. In de toekomst zou de tuin ingezet kunnen worden bij verschillende leeftijdscategorieën.
- Tijdens het onderzoek zijn er volgens een bepaald schema in een korte periode twaalf bijeenkomsten geweest. In het vervolg zou er een langere tijdsplanning gemaakt kunnen worden of incidenteel op afroep van een handelingsverlegen leerkracht.
- Een vervolg zou kunnen zijn dat niet alleen kinderen met kenmerken van ADHD werken in de tuin, maar ook kinderen met andere gedragsproblemen of kinderen zonder problemen.
- Niet alleen de schooltuin kan ingezet worden als begeleidingsmiddel ook het naburige bos, wat bereikbaar is met de auto, kan ingezet worden.
- Het onderwijs en tevens ouders zouden kinderen nog meer moeten stimuleren om naar buiten te gaan.

5.3 Discussie

Uit dit onderzoek en de theorie blijkt dat de natuur een effectief begeleidingsmiddel is om gewenst gedrag bij kinderen te bevorderen. Om begeleiding van leerlingen, leerkrachten en ouders verder te kunnen implementeren op school zullen team en directie in de toekomst voor de keuze staan:

“Willen we als team een gedragsspecialist aan stellen op school?”

Deelvragen die ter ondersteuning kunnen dienen zijn:

- Willen we de schooltuin blijven inzetten als begeleidingsmiddel?
- Vinden we dat het onderwijs de kinderen nog meer moet stimuleren om naar buiten te gaan?

Tot zover de conclusies en aanbevelingen. In het volgende hoofdstuk 6 wordt er teruggekeken op het praktijkonderzoek en wordt er in de reflectie aangegeven wat er goed ging en waar er nog aan gewerkt kan worden.

6 Evaluatie.

In dit laatste hoofdstuk wordt er een korte reflectie geven op de onderzoeksresultaten en de gevolgen van de conclusies voor de toekomst. Het onderzoeksproces wordt gereflecteerd aan de hand van de reflectiecyclus van Korthagen (Korthagen, Koster, Melief & Tigchelaar, 2006).

6.1 Reflectie op de onderzoeksresultaten en de gevolgen voor de toekomst

Uit de onderzoeksresultaten en literatuurstudie blijkt dat de natuur een positief effect heeft op het gedrag van kinderen met kenmerken van ADHD. De natuur is een “medicijn” dat de problemen niet oplost maar tijdelijk rustiger maakt en taakgerichtheid, concentratie en sociale contacten verbetert. De meeste onderzoeksinstrumenten hebben resultaten opgeleverd waaruit goed onderbouwde conclusies getrokken konden worden. Toch zijn er altijd een aantal aandachtspunten die verbeterd kunnen worden.

Het meetinstrument dat door de ouders ingevuld werd had een andere vorm moeten hebben. Hier was een interview beter op zijn plaats geweest, waardoor er waarschijnlijk duidelijkere en meer onderbouwde gegevens over het gedrag van het kind in de thuissituatie zichtbaar zou worden. Het effect van de verandering binnen de klassensituatie zou ouders kunnen motiveren hun kind te stimuleren naar buiten te gaan.

De observaties als voor en nameting waren erg tijdrovend voor de onderzoeker. Het tijdsbestek zou verminderd kunnen worden naar tien minuten. De observant merkte tijdens de observaties dat het gedrag van kinderen ook afhankelijk is van veel verschillende factoren zoals interesse voor het vak van het kind, gedrag van de gehele groep en het klassenmanagement van de leerkracht. De observant heeft geprobeerd zo objectief mogelijk te observeren.

Bij het invullen van de vragenlijst voor de kinderen moet nog wel gemeld worden dat de onderzoeker zich bewust is van het feit dat de kinderen gemakkelijk sociaal wenselijke antwoorden geven. Doordat er zoveel metingen gedaan zijn door verschillende informanten mag er geconcludeerd worden dat de conclusie betrouwbaar is.

In de toekomst kan er ook gekeken worden of er een effect waar te nemen valt bij kinderen die andere gedragsproblemen hebben. Indien dit het geval is, en uit de literatuurstudie blijkt dit al, kan de natuur breder ingezet worden.

De aanbevelingen en conclusies ten aanzien van dit onderzoek worden aangegeven bij de directie. Hopelijk nemen zij dit in de toekomst mee, zodat er gezamenlijk met het team gekeken kan worden of een gedragsspecialist voor school een meerwaarde is.

6.2 Reflectie op mijn persoonlijke ontwikkeling

Fase 1: Handelen

Wat wilde ik bereiken? Waar wilde ik op letten? Wat wilde ik uitproberen?

Ten eerste wilde ik kinderen begeleiden en ondersteunen waarvan ik merk dat ze extra zorg en aandacht nodig hebben. Ieder schooljaar heb je kinderen in de klas waaraan je merkt dat ze eigenlijk naar buiten moeten. De pauze is voor deze kinderen veel te kort en als leerkracht heb je door tijdgebrek geen mogelijkheden om met deze kinderen naar buiten te gaan.

Ten tweede verblijf ik graag in de natuur en dat was de reden dat ik het effect van natuur op kinderen wilde onderzoeken. Daarnaast wilde ik onderzoeken welke vaardigheden ik als gedragsspecialist al beheers en welke ik nog moet ontwikkelen.

Fase 2: Terugblikken

Wat gebeurde er concreet?

-Wat zag ik?

Tijdens het eerste jaar van deze studie heeft de module “Natuur als Leerschool” mij enorm geïnspireerd. Ik realiseerde me toen al dat ik de kennis en vaardigheden van deze module verder wilde gaan gebruiken, uitdiepen en koppelen aan mijn dagelijkse praktijk. Ik wilde de natuur inzetten om het gedrag van kinderen positief te beïnvloeden.

-Wat dacht ik?

Het coachen van leerkrachten of begeleiden van ouders heeft minder mijn voorkeur

dan het begeleiden en ondersteunen van kinderen met gedragsproblemen. Dat is de reden dat ik met een groepje kinderen ben gaan werken.

Tijdens het praktijkonderzoek heb ik wel eens gedacht dat ik (doordat ik gekozen heb voor dit onderwerp en door te werken met kinderen uit mijn eigen groep) mezelf te weinig profileer als gedragsspecialist binnen de school.

-Wat voelde ik?

Vanaf het begin van het onderzoek wist ik dat ik een goede keuze had gemaakt. Het is een onderwerp dat dicht bij mezelf blijft. Het praktische gedeelte van het onderzoek heb ik als een positieve periode ervaren. Het theoretische gedeelte verliep moeizamer doordat het concreet beschrijven voor mij een aandachtspunt is.

-Wat deed ik?

Ik heb veel literatuur gelezen, vooraf aan het praktisch gedeelte, wat ervoor gezorgd heeft dat ik nog gemotiveerder en enthousiaster werd. Door het lezen van literatuur, scripties van anderen en gesprekken tijdens de intervisie bijeenkomsten heb ik een goed doordacht onderzoek op kunnen zetten.

Soms zijn er momenten geweest dat ik het gevoel had vast te lopen. Ik heb toen regelmatig aan de visie van mijn vader moeten denken, "je bent eraan begonnen en je kunt het wel, maak het zorgvuldig af".

Fase 3: Bewustwording van essentiële aspecten

Hoe hangen de antwoorden op de vorige vragen met elkaar samen? Wat betekent dat nu voor mij? Wat is dus het probleem (of de positieve ontdekking)?

De resultaten van het onderzoek zijn positief, waardoor ik in de toekomst de natuur wil blijven inzetten als begeleidingsmiddel. Deze buiten activiteiten wil ik dan nog meer inzetten als ondersteuning voor kinderen met verschillende gedragsproblemen en bij kinderen van verschillende leeftijden van de basisschool. Tijdens het werken in de natuur zijn er regelmatig momenten dat er een goed gesprek met de kinderen gevoerd kan worden. Dit is tijdens het onderzoek wel gebeurd, maar iedere bijeenkomst waren er twee kinderen vanuit het ethisch oogpunt bij die aandacht wilde van de onderzoeksgroep en de leerkracht. Dit zorgde voor onrust tijdens het begin van de bijeenkomst en minder tijd voor een goed gesprek met de

onderzoeksgroep.

De wijze waarop ik de natuur heb ingezet is arbeidsintensief geweest. Alle bijeenkomsten in de tuin hebben plaats gevonden op dagen dat ik extra naar school kwam. In de toekomst is dit alleen mogelijk als er intern op school tijd vrij gemaakt gaat worden voor extra hulp aan kinderen met gedragsproblemen.

Fase 4: Alternatieven.

Welke alternatieven (oplossingen of manieren om gebruik te maken van mijn ontdekking) zie ik? Welke voor- en nadelen hebben die? Wat neem ik me nu voor, voor de volgende keer?

Ik voel me als leerkracht van een groep competent genoeg om zeker met kinderen met gedragsproblemen naar buiten te gaan, omdat ik ervaren heb dat in een natuurlijke omgeving de kinderen weinig problemen tonen. Tevens wil ik de volgende keer de ouders, zij zijn deskundigen, nog meer betrekken bij het ontwikkelingsproces van hun kind.

In de toekomst zou ik graag als gedragsspecialist verbonden aan school de natuur inzetten als begeleidingsmiddel bij kinderen met gedragsproblemen.

Wat hielp/ belemmerde mij bij het leren?

Ik merkte tijdens deze studie dat mijn doorzettingsvermogen in vergelijking met de manier van studeren vroeger flink vergroot is. Ik wilde nu alles uit de studie halen om mijn kennis te vergroten. Het is arbeidsintensief geweest, maar ik heb er veel voldoening uit geput.

Bij de start van deze studie was ik soms best onzeker over de manier waarop ik kinderen benaderde en zorg aan hen bood. Ik merk nu dat dit verbeterd is en dat ik zelfverzekerder ben.

Vooraf aan deze studie was ik een digibeet met het werken met de computer, maar als ik het onderzoek bekijk dan ben ik super trots, want alles heb ik zelf verwerkt.

Welke zwakke/ sterke punten heeft mijn manier van leren?

Ik ben iemand die regelmatig te snel actie wil ondernemen, door de opzet van dit werkstuk heb ik planmatig moeten werken.

Organiseren en gedegenheid zijn sterke kanten van mij die ik goed in kon zetten;

studie, werk en een thuisfront die aandacht wilde.

Tot welke voornemens leidt dat voor de volgende periode?

De opleiding tot gedragsspecialist en het opzetten van een onderzoek hebben mij veel vaardigheden en kennis opgeleverd. In de toekomst wil ik graag als gedragsspecialist kinderen, leerkrachten en ouders begeleiden. Het bijhouden van mijn kennis over gedragsproblemen door het lezen van literatuur zal hierbij zeker een belangrijke plaats innemen.

Pak de kans om met kinderen de natuur in te gaan want het werkt **buitengewoon**.

Nawoord

Graag wil ik een woord van dank uitspreken, want dit afstudeeronderzoek was niet tot stand gekomen zonder de hulp van een aantal personen.

Ik wil mevrouw W. Linders bedanken voor de begeleiding vanuit Fontys bij het schrijven van dit meesterstuk.

Tevens een woord van dank aan Ilse, Ingrid en Thijs uit de intervisiegroep en mijn medestudenten Miriam en Brigitte voor hun feedback en ondersteuning tijdens momenten dat het proces moeizaam verliep.

Natuurlijk wil ik de kinderen uit groep 5 bedanken voor hun medewerking met name de kinderen en ouders van de onderzoeksgroep. Fijn dat jullie zo enthousiast en gemotiveerd mee hebben gewerkt aan het onderzoek. Tevens wil ik mijn duo collega bedanken dat ze mij de gelegenheid bood om kinderen uit de klas af te staan om te werken in de tuin en mij de mogelijkheid gaf te kunnen observeren in de klas.

Graag wil ik de directie en collega's bedanken voor hun enthousiaste reacties, betrokken houding en persoonlijke aandacht voor de vorderingen van deze studie. Ook wil ik de begeleidsters van de buitenschoolse opvang bedanken voor hun inzet en ondersteuning om de schooltuin goed te bewerken. Zij hebben de kinderen en mij spit les gegeven en we hebben wekelijks samen contact gehad over de planning van het werk.

Ik wil mijn vrienden en familie bedanken voor het geduld en de uitgestelde aandacht. Ik heb regelmatig moeten kiezen voor de studie in plaats van gezellige evenementen.

Tot slot wil ik mijn man en kinderen bedanken die ik gedurende dit onderzoek op bepaalde tijden weinig aandacht kon geven, maar die mij toch de kans gaven alle tijd en ruimte voor dit onderzoek te nemen.

Iedereen die in meer of mindere mate een bijdrage hebben geleverd **Buitengewoon** bedankt voor jullie betrokken houding en steun die ik heb ontvangen.

Bronvermelding

Bakker-Beens, D., e.a. (1995). *Voor gedrag een 8*. Nijmegen: Berkhout

Berg, A. van den & Berg, M.M.H.E. van den (2001). *Van buiten word je beter. Een essay over de relatie tussen natuur en gezondheid*. Wageningen: Alterra.

Berg, A.E. van den, Koenis, R. & Berg, M.M.H.E. van den (2008). *Spelen in het groen*. Wageningen UR, *Alterra-rapport 1600*, issn 1566-7197.

Boerman, R. (2007). *Ethische uitgangspunten bij praktijkonderzoek*. Fontys OSO

Boorn, C. v.d. (2007). *Boomhut of chatroom? Een onderzoek naar de natuurinteresse van Nederlandse kinderen in 2006 en 20 jaar eerder*. Amsterdam: Vrije Universiteit, doctoraalscriptie culturele antropologie.

Both, K. (2007). Natuur als bondgenoot bij zorgverbreding. *De Wereld van het Jonge Kind*, maart, 218-221.

Breedveld, K., Broek, A. van den, Haan, J. de, Harms, L., Huysmans, F., Ingen, E. van (2006). *De tijd als spiegel. Hoe Nederlanders hun tijd besteden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Deley, T. (2009). *Denken Voelen Doen. Sociaal-emotionele ontwikkeling in het basisonderwijs*. Antwerpen - Apeldoorn: Garant.

Faber Taylor, A. & Kuo, F.E. (2008). Children with attention deficits concentrate better after walk in the park. *Journal of Attention Disorders OnlineFirst*, augustus, 25.

Gezondheidsraad en Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek. *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Den Haag: *Gezondheidsraad en RMNO*, 2004; publicatie nr. 09.

Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant.

Jeninga, J. (2009). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen. Praktijkboek voor het primair onderwijs*. Baarn: HBoekverl.

Kallenberg, T., Koster, B., Onstenk, J., Scheepers, W. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.

Kaplan, R., Kaplan, S. (1989). The Experience of Nature. A psychological perspective. *Cambridge University Press*. Cambridge

Katcher, A. & Teumer, S. (2006). A 4-Year trial of Animal-Assisted Therapy with Public School Education Students. *Handbook on Animal Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*, 2e. Chapter 11, 227-242

Korthagen, F., Koster, B., Melief, K. en Tigchelaar, A. (2006). *Docenten leren reflecteren*. Soest: Nelissen.

Lieshout, T. van (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Louv, R. (2007). *Het laatste kind in het bos*. Utrecht: Jan van Arkel.

Nauta, P., Giesing, M. (2010). *Achtergronden van en tips voor de omgang met leerlingen met een specifieke hulpvraag*. Nauta en Giesing.

Onderwijsraad (2010) Advies *De school en leerlingen met gedragsproblemen*, uitgebracht aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Uitgave van de Onderwijsraad, Den Haag, Nr. 20100016/954, februari 2010

Sliepen, S. (2009). ADHD en de aandachtshersteltheorie. *Zorg Primair, vakblad voor*

het primair en speciaal onderwijs, 2, 15-17.

Torrance, K. (2010). Omgaan met gedragsproblemen in het onderwijs. *Remediaal*, 10(6), 26-30.

Bijlage 1 De competentiemethodiek jongen

A1. is in staat na te denken hoe hij een activiteit, zelf gekozen of in opdracht, het best uit kan voeren		1 2 3 4 5	
A2. weet in welke activiteiten en vakken op school hij goed is en in welke minder goed		1 2 3 4 5	
A3. weet te bedenken hoe hij zichzelf moed kan inspreken als iets niet gauw lukt in een zelfstandige werk- of speelsituatie		1 2 3 4 5	
A4. leert van gemaakte fouten bij activiteiten, zelf gekozen of in opdracht, waarin hij alleen actief is		1 2 3 4 5	
A5. is zich bewust van wat hij wel en niet graag wil in situaties waarin hij alleen werkt of speelt		1 2 3 4 5	
A6. weet te bedenken wat hij kan gaan doen in vrije tijdssituaties waarin hij alleen is		1 2 3 4 5	
A7. weet hoe hij prikkels terzijde kan schuiven om zich te wijden aan een activiteit, zelf gekozen of in opdracht		1 2 3 4 5	
B1. Kan zich in een vrije situatie bezighouden		1 2 3 4 5	
B2. kan zich op gedurende langere tijd concentreren op activiteit in opdracht		1 2 3 4 5	
B3. kan zichzelf moed inspreken als een activiteit, zelf gekozen of in opdracht, niet loopt		1 2 3 4 5	
B4. kan een activiteit, zelf gekozen of in opdracht, planmatig uitvoeren		1 2 3 4 5	
B5. kan gevoelens uiten die hij ervaart bij een activiteit		1 2 3 4 5	
B6. kan prikkels terzijde schuiven om zich te wijden aan een activiteit		1 2 3 4 5	
B7. kan zich gedurende langere tijd concentreren op een zelf gekozen activiteit		1 2 3 4 5	
C1. voelt zich op zijn gemak bij zichzelf		1 2 3 4 5	
C2. heeft positieve gevoelens over zijn schoolprestaties		1 2 3 4 5	
C3. wil graag nieuwe schoolse kennis en vaardigheden verwerven		1 2 3 4 5	
C4. geniet ervan als hij een taak, opdracht of bezigheid voor elkaar krijgt		1 2 3 4 5	
C5. vindt het fijn om zelf alleen met een spel- of andere activiteit bezig te zijn		1 2 3 4 5	
C6. is gemotiveerd om zelf (alleen) met een spel- of andere activiteit bezig te zijn		1 2 3 4 5	
C7. durft ook minder sterke kanten van zichzelf bij activiteiten/ taken die hij alleen uitvoert onder ogen te zien		1 2 3 4 5	
5:zeer goed 4: goed 3: net voldoende 2: onvoldoende 1: in sterke mate onvoldoende			
D1. leert uit de omgang met andere kinderen hoe hij zich beter kan opstellen		1 2 3 4 5	
D2. kan zich goed in een ander kind verplaatsen		1 2 3 4 5	
D3. weet een conflict met een ander kind goed te analyseren in een nagesprek		1 2 3 4 5	
D4. weet te bedenken hoe hij een conflict met een ander kind goed kan oplossen		1 2 3 4 5	
D5. weet hoe hij op een positieve wijze contact kan maken met andere kinderen		1 2 3 4 5	
D6. weet met welke kinderen hij goed en fijn kan samenspelen en samenwerken en met welke kinderen dat vaak minder goed en minder plezierig verloopt		1 2 3 4 5	
D7. is zich bewust van hoe andere kinderen over hem denken		1 2 3 4 5	
E1. kan goed met andere kinderen samenspelen		1 2 3 4 5	
E2. kan goed luisteren naar andere kinderen		1 2 3 4 5	
E3. kan een ander kind duidelijk maken wat hij bedoelt		1 2 3 4 5	
E4. kan goed een gesprek voeren met een ander kind		1 2 3 4 5	
E5. kan initiatieven nemen in een groep		1 2 3 4 5	
E6. kan op zijn beurt wachten		1 2 3 4 5	
E7. kan aan andere kinderen vragen of hij mee mag doen met een spel of een andere bezigheid		1 2 3 4 5	
F1. voelt zich thuis in de groep		1 2 3 4 5	
F2. is ontvankelijk voor kritiek		1 2 3 4 5	
F3. komt op positieve wijze voor zichzelf op		1 2 3 4 5	
F4. ervaart dat andere kinderen graag met hem samenspelen/ werken		1 2 3 4 5	
F5. heeft overwegend positieve gevoelens in contacten met andere kinderen		1 2 3 4 5	
F6. durft een ander kind om hulp te vragen als hij hulp nodig heeft		1 2 3 4 5	
F7. leeft mee met andere kinderen		1 2 3 4 5	

Bijlage 2 De competentiemethodiek meisje

A1. is in staat na te denken hoe zij een activiteit, zelf gekozen of in opdracht, het best uit kan voeren	1 2 3 4 5	D1. leert uit de omgang met andere kinderen hoe zij zich beter kan opstellen	1 2 3 4 5
A2. weet in welke activiteiten en vakken op school zij goed is en in welke minder goed	1 2 3 4 5	D2. kan zich goed in een ander kind verplaatsen	1 2 3 4 5
A3. weet te bedenken hoe zij zichzelf moed kan inspreken als iets niet gauw lukt in een zelfstandige werk- of speelsituatie	1 2 3 4 5	D3. weet een conflict met een ander kind goed te analyseren in een nagesprek	1 2 3 4 5
A4. leert van gemaakte fouten bij activiteiten, zelf gekozen of in opdracht, waarin zij alleen actief is	1 2 3 4 5	D4. weet te bedenken hoe zij een conflict met een ander kind goed kan oplossen	1 2 3 4 5
A5. is zich bewust van wat zij wel en niet graag wil in situaties waarin zij alleen werkt of speelt	1 2 3 4 5	D5. weet hoe zij op een positieve wijze contact kan maken met andere kinderen	1 2 3 4 5
A6. weet te bedenken wat zij kan gaan doen in vrije tijdssituaties waarin zij alleen is	1 2 3 4 5	D6. weet met welke kinderen zij goed en fijn kan samenspelen en samenwerken en met welke kinderen dat vaak minder goed en minder plezierig verloopt	1 2 3 4 5
A7. weet hoe zij prikkels terzijde kan schuiven om zich te wijden aan een activiteit, zelf gekozen of in opdracht	1 2 3 4 5	D7. is zich bewust van hoe andere kinderen over haar denken	1 2 3 4 5
B1. Kan zich in een vrije situatie bezighouden	1 2 3 4 5	E1. kan goed met andere kinderen samenspelen	1 2 3 4 5
B2. kan zich op gedurende langere tijd concentreren op activiteit in opdracht	1 2 3 4 5	E2. kan goed luisteren naar andere kinderen	1 2 3 4 5
B3. kan zichzelf moed inspreken als een activiteit, zelf gekozen of in opdracht, niet loopt	1 2 3 4 5	E3. kan een ander kind duidelijk maken wat zij bedoelt	1 2 3 4 5
B4. kan een activiteit, zelf gekozen of in opdracht, planmatig uitvoeren	1 2 3 4 5	E4. kan goed een gesprek voeren met een ander kind	1 2 3 4 5
B5. kan gevoelens uiten die zij ervaart bij een activiteit	1 2 3 4 5	E5. kan initiatieven nemen in een groep	1 2 3 4 5
B6. kan prikkels terzijde schuiven om zich te wijden aan een activiteit	1 2 3 4 5	E6. kan op haar beurt wachten	1 2 3 4 5
B7. kan zich gedurende langere tijd concentreren op een zelf gekozen activiteit	1 2 3 4 5	E7. kan aan andere kinderen vragen of zij mee mag doen met een spel of een andere bezigheid	1 2 3 4 5
C1. voelt zich op haar gemak bij zichzelf	1 2 3 4 5	F1. voelt zich thuis in de groep	1 2 3 4 5
C2. heeft positieve gevoelens over haar schoolprestaties	1 2 3 4 5	F2. is ontvankelijk voor kritiek	1 2 3 4 5
C3. wil graag nieuwe schoolse kennis en vaardigheden verwerven	1 2 3 4 5	F3. komt op positieve wijze voor zichzelf op	1 2 3 4 5
C4. geniet ervan als zij een taak, opdracht of bezigheid voor elkaar krijgt	1 2 3 4 5	F4. ervaart dat andere kinderen graag met haar samenspelen/ werken	1 2 3 4 5
C5. vindt het fijn om zelf alleen met een spel- of andere activiteit bezig te zijn	1 2 3 4 5	F5. heeft overwegend positieve gevoelens in contacten met andere kinderen	1 2 3 4 5
C6. is gemotiveerd om zelf (alleen) met een spel- of andere activiteit bezig te zijn	1 2 3 4 5	F6. durft een ander kind om hulp te vragen als zij hulp nodig heeft	1 2 3 4 5
C7. durft ook minder sterke kanten van zichzelf bij activiteiten/ taken die zij alleen uitvoert onder ogen te zien	1 2 3 4 5	F7. leeft mee met andere kinderen	1 2 3 4 5
5: zeer goed 4: goed 3: net voldoende 2: onvoldoende 1: in sterke mate onvoldoende			

Bijlage 3 Semi gestructureerd interview

Dit gesprek gaat over jou; hoe je je gedraagt in de klas en tijdens het buiten spelen en duurt ongeveer 20 tot 30 minuten. Dezelfde vragen ga ik je nog eens stellen nadat we een aantal keren in de schooltuin gewerkt hebben, zodat ik kan kijken of er veranderingen zijn opgetreden.

1. a. Wat doe je als je het antwoord weet op een vraag van de juf?
b. Wat doe je als een klasgenootje iets vertelt waar jij ook veel van weet?
c. Wat doe je als een klasgenootje gaat kletsen?
d. Wat doe je als een klasgenootje iets aan je vraagt tijdens het werken?
2. a. Wat doe je als je het niet eens bent met een klasgenootje of iemand anders?
b. Hoe reageer je als je een opdracht van de juf moet doen waar je op dat moment geen zin in hebt?
c. Hoe reageer je als je tijdens het buitenspelen ruzie krijgt?
3. a. Wanneer kun je lang met een taak of werkje bezig?
b. Hoe komt het dat je met andere dingen bezig bent in plaats van met je werk?
c. Wat zorgt ervoor dat je niet met je werk bezig kan zijn?
d. Als je niet binnen de tijd klaar bent met een werkje wat is daar de reden van?
4. a. Als je luistert naar de uitleg van de juf of als je aan het werken bent, hoe zit je dan?
b. Wanneer merk je dat je even naar een klasgenootjes of de juf moet lopen om iets te vragen?
c. Wat doe je meestal tijdens het buiten spelen?
5. a. Met wie speel je tijdens de pauze en wat doe je dan?
b. Vraag jezelf of je dan mee mag doen of vragen ze aan jou?

- c. Krijg je dan wel eens ruzie en waarom komt er dan ruzie?
 - d. Hoe los je de ruzie dan op?
 - e. Als je kinderen helpt tijdens het zelfstandig werken hoe doe je dat en hoe vaak doe je dat?
 - f. Aan wie vraag je zelf wel eens hulp als iets je niet duidelijk is en hoe vaak je dat dan?
- 6.
- a. Hoe voel je jezelf binnen de groep?
 - b. Als je naar school moet 's morgens hoe voel je je dan?
 - c. Hoeveel vrienden of vriendinnen heb je in de klas of op school?
 - d. Spreek je daarmee ook wel eens buiten school mee af en hoe vaak is dat en met wie?
 - e. Hoe is het contact met je juffen?

Bijlage 4 Observatie-instrument

min.	Observator: Naam leerling: Groep; Datum observatie:	Categorie Ta: werkt taakgericht	Aantal	Procenten
		Kij: kijkt afwezig rond of staart voor zich uit		
		Sto: stoort andere leerlingen of praat met hen		
		Lo: loopt door de klas		
		An: is bezig met andere activiteiten		
		Totaal		100%
	Na 20 sec.	Na 40 sec.	Na 60 sec.	opmerkingen
1	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
2	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
3	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
4	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
5	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
6	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
7	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
8	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
9	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
10	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
11	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
12	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
13	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
14	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
15	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
16	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
17	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
18	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
19	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	
20	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	Ta Kij Sto Lo An	

Bijlage 5 Vragenlijst met ouders

Vragenlijst met begeleidende brief ouders

Breda, maart 2011

Beste ouders/ verzorgers,

Een tijdje geleden heb ik gevraagd om toestemming om uw zoon of dochter deel te laten nemen aan mijn onderzoek. Het onderzoek start binnenkort en daarom verzoek ik u bijgaande vragenlijst in te vullen.

Zou u zo vriendelijk willen zijn de volgende vragen in te vullen over uw kind zoals het zich op dit moment gedraagt. Kruist u een hokje aan van de mate waarin de gedragingen voorkomen. Zet alleen een kruisje in de hokken en niet tussen twee hokjes.

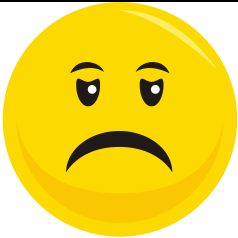
Graag zou ik de ingevulde vragenlijst deze week retour krijgen.

Bedankt voor uw medewerking,

Anja Martens

Gedrag van uw kind	<i>Helemaal niet</i>	<i>Een beetje</i>	<i>Vrij veel</i>	<i>Bijzonder veel</i>
1. Rusteloos en overactief				
2. Opgewonden, impulsief				
3. Stoort anderen				
4. Slaagt er niet in dingen af te maken				
5. Zit voortdurend te wiebelen				
6. Onoplettend, snel afgeleid				
7. Verlangens moeten meteen vervuld worden, voelt zich makkelijk gedwarsboomd				
8. Huilt makkelijk en vaak				
9. Stemming kan plotseling omslaan				
10. Emotionele uitbarstingen, onvoorspelbaar gedrag				

Bijlage 6 Vragenlijst kinderen

	Ik ben rustig ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
	Ik heb goed door kunnen werken ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
	Ik heb goed op kunnen letten ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
	Ik heb regelmatig op mijn beurt kunnen wachten ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
	Ik ben op mijn plaats blijven zitten ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
	Ik heb andere kinderen niet gestoord ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
	Ik heb niet op andere kinderen gereageerd ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	

Bijlage 7 Verslag interview

Kort verslag van het semi-gestructureerd interview met de individuele kinderen naar aanleiding van zes open hoofdvragen, gevoerd in maart (paarse tekst) en april 2011(groene tekst).

Leerling D.

7. a. Wat doe je als je het antwoord weet op een vraag van de juf? **Meestal steek ik mijn vinger op of ik roep door de klas.**
Ik steek nu altijd mijn vinger op. Soms roep ik nog door de klas maar dat is minder.
b. Wat doe je als een klasgenootje iets vertelt waar jij ook veel van weet?
Luisteren en knikken met mijn hoofd.
Luisteren en knikken.
c. Wat doe je als een klasgenootje gaat kletsen? **Dan maak ik het st-teken met mijn vinger.**
Hetzelfde als vorige keer, maar het gaat makkelijker omdat ik rustiger ben.
d. Wat doe je als een klasgenootje iets aan je vraagt tijdens het werken?
Tijdens het rekenen geef ik geen antwoord, tijdens andere werkjes geef ik antwoord en bied hulp.
Hetzelfde.
8. a. Wat doe je als je het niet eens bent met een klasgenootje of iemand anders? **Ik word heel boos en kwaad als het over mij gaat.**
Negeren en dat lukt goed of ik zeg: och laat maar zitten of oké.
b. Hoe reageer je als je een opdracht van de juf moet doen waar je op dat moment geen zin in hebt? **Ik ga in mijn "niet werk" houding zitten maar uiteindelijk ga ik het na afkoeling wel maken.**
Ik denk ik vind het niet fijn. Bij rekenen, taal en biologie ga ik in de niet fijn houding zitten en dan hang ik op de bank. Na afkoeling ga ik het wel maken.
c. Hoe reageer je als je tijdens het buitenspelen ruzie krijgt? **Boos, gewoon een boze houding en blik.**
Boos en daarna laat ik het zitten.
9. a. Wanneer kun je lang met een taak of werkje bezig? **Als het rustig is en dit is**

vooral bij schrijven en dictee. Op woensdag vind ik het een drukke dag want dan is het maar een halve dag.

Als het leuk en interessant is zoals spelling, aardrijkskunde, geschiedenis en knutselen. Bij rekenen, taal en biologie (dat vind ik niet leuk) kan ik niet lang bezig zijn.

b. Hoe komt het dat je met andere dingen bezig bent in plaats van met je werk? Ik heb last van anderen en het gebeurt gewoon. Ik krijg de kriebels. Soms word ik afgeleid, tijdens rekenen ongeveer twee keer per week. Het is wel minder dan vroeger.

c. Wat zorgt ervoor dat je niet met je werk bezig kan zijn? Mijn gedachten zijn ergens anders en mijn hersenen zijn moe door alle opdrachten en vragen. Ook is er dan onrust.

Ik word afgeleid door andere kinderen, er is dan onrust.

d. Als je niet binnen de tijd klaar bent met een werkje wat is daar de reden van? Vaak kan ik mijn spullen niet vinden en begin dus later aan mijn werk. Afgeleid worden, ik kan me dan niet concentreren. Mijn spullen ruim ik al beter op, dat is dus de reden niet meer.

10. a. Als je luistert naar de uitleg van de juf of als je aan het werken bent, hoe zit je dan? Ik kijk naar de juf met een goede zithouding.

Luisterhouding; luisteren en vinger opsteken.

b. Wanneer merk je dat je even naar een klasgenootjes of de juf moet lopen om iets te vragen? Ik krijg de kriebels in mijn benen en moet dan even lopen, naar de wc. Het is al wel minder dan in groep 4.

Soms tijdens rekenen zit er nog onrust in mijn lijf.

c. Wat doe je meestal tijdens het buiten spelen? Soms ga ik voetballen, gewoon een beetje rond kijken of rennen.

Rond lopen, rennen en voetballen.

11. a. Met wie speel je tijdens de pauze en wat doe je dan? Ik mag vaak niet meedoen, maar ik wil graag spelen met T., S. en J. het Kubusspel.

Voetballen doe ik met veel kinderen uit de klas. Rondlopen doe ik alleen en soms met een aantal kinderen voetje van de vloer.

b. Vraag jezelf of je dan mee mag doen of vragen ze aan jou? Ik vraag het wel maar mag niet meedoen.

Soms vragen ze het aan mij omdat ze zelf de tikker niet willen zijn. Ze zijn dan wel oneerlijk.

c. Krijg je dan wel eens ruzie en waarom komt er dan ruzie? Ik heb niet altijd ruzie, soms wel maar ik weet niet hoe dat komt.

Bij voetballen; dan gaan ze allemaal zeggen dat ik af ben. Dit komt wel voor maar niet altijd.

d. Hoe los je de ruzie dan op? Meestal door samen te praten. Een enkele keer sla ik terug want dan voel ik onmacht.

Praten.

e. Als je kinderen helpt tijdens het zelfstandig werken hoe doe je dat en hoe vaak doe je dat? Ik luister eerst als ze vertellen wat ze niet snappen en als ik het ook niet snap dan zeg ik dat. Tijdens het duo lezen help ik F en V. wel eens.

Ik help niet vaak, omdat ze het zelf snappen. Ik bied wel zelf hulp aan.

f. Aan wie vraag je zelf wel eens hulp als iets je niet duidelijk is en hoe vraag je dat dan? Aan de juf, dan loop ik er naartoe of steek mijn vinger op.

Aan de juf of aan klasgenootjes. Dan vraag ik het gewoon, niet bozig.

12. a. Hoe voel je jezelf binnen de groep? Ik ben meestal blij en vind het fijn op school, maar met mijn klasgenootjes gaat het wat minder.

Soms fijn, soms niet. Sinds woensdag is het wel anders omdat ik gesproken heb over mijn vader. Ze zijn daardoor minder bozig. Het contact met mijn klasgenootjes is beter, omdat ikzelf ook liever ben en dit komt mede door de tuin.

b. Als je naar school moet 's morgens hoe voel je je dan? Blij.

Op maandag en vrijdag voel ik me niet zo doordat we dan gaan duo lezen.

Andere dagen voel ik me goed.

c. Hoeveel vrienden of vriendinnen heb je in de klas of op school? Ik heb het gevoel dat ik geen echte vrienden heb en ik heb moeite om vrienden te delen. Vorig jaar had ik een echte vriend E. maar die zit nu in groep 4.

Best wel veel, zelfs een paar goed vrienden. Ik kan al beter vrienden maken.

d. Spreek je daarmee ook wel eens buiten school mee af en hoe vaak is dat en met wie? Ik heb nog een echte vriend D. en die zit in groep 6 en daar spreek ik buiten school mee af.

Ik speel veel met S., we werken aan de spreekbeurt en spelen samen. Met J. ga ik buiten spelen en met K. ook.

e. Hoe is het contact met je juffen? Dat is wel fijn, de juffen zijn lief en jij bent minder streng.

Fijn; dat is hetzelfde gebleven.

Ik vond het fijn in de tuin, hierdoor heb ik meer vrienden gekregen en ik kan me beter concentreren.

Leerling K.

1. a. Wat doe je als je het antwoord weet op een vraag van de juf? Ik steek mijn vinger op of roep soms het antwoord tegelijk.

Ik steek vaak mijn vinger op en roep veel minder.

- b. Wat doe je als een klasgenootje iets vertelt waar jij ook veel van weet? Ik steek mijn vinger op en geef antwoord.

Ik reageer erop en soms zeg ik niets.

- c. Wat doe je als een klasgenootje gaat kletsen? Ik gebruik het st-teken met veel lawaai.

Mijn hand opsteken, dat heeft juf L. mij geleerd.

- d. Wat doe je als een klasgenootje iets aan je vraagt tijdens het werken? Ik zet mijn dobbelsteen op rood want ik vind het niet fijn als ik gestoord word.

Niet reageren en dat gaat beter.

2. a. Wat doe je als je het niet eens bent met een klasgenootje of iemand anders? Ik word boos.

Gewoon niet reageren.

- b. Hoe reageer je als je een opdracht van de juf moet doen waar je op dat moment geen zin in hebt? Meestal schreeuw ik en loop de klas uit, uiteindelijk maak ik wel de opdracht.

Toch gewoon maken.

- c. Hoe reageer je als je tijdens het buitenspelen ruzie krijgt? Dan ga ik schoppen en soms verstop ik me in de bosjes, zodat niemand mij ziet, om af te koelen.

Ik leg hem of haar op de grond, zodat ze het niet meer doen. Het is minder

nodig om af te koelen

3. a. Wanneer kun je lang met een taak of werkje bezig? 's Middags kan ik me beter concentreren, 's morgens ben ik nog moe.
Rekenen en stellen, de vakken waar ik goed in ben.
- b. Hoe komt het dat je met andere dingen bezig bent in plaats van met je werk? Omdat het soms onrustig is en iedereen kletst, dan schreeuw ik "rustig". Vorig jaar liep ik weg en soms liep ik over de tafels.
Kan me niet concentreren als anderen iets vragen, kletsen of iets op mijn tafel leggen, dan ga ik iets anders doen.
- c. Wat zorgt ervoor dat je niet met je werk bezig kan zijn? Onrust.
Kan me niet concentreren als anderen iets vragen, kletsen of iets op mijn tafel leggen, dan ga ik iets anders doen.
- d. Als je niet binnen de tijd klaar bent met een werkje wat is daar de reden van? Dan kan ik me niet concentreren, dat is vooral bij stellen. Bij rekenen en taal lukt het me wel.
Kan me niet concentreren, ik ben dan boos van binnen, maar kan me wel beheersen. Soms gil ik.
4. a. Als je luistert naar de uitleg van de juf of als je aan het werken bent, hoe zit je dan? Op mijn schoenen, ik kan niet op mijn billen zitten, ik heb geen zitbillen.
Op mijn knieën, dat vind ik fijn. Op mijn billen zitten vind ik niet fijn.
- b. Wanneer merk je dat je even naar een klasgenootjes of de juf moet lopen om iets te vragen? Tijdens rekenen, het zit in mijn lijf en dat moet eruit. In mijn hoofd voel ik boosheid en dan ga ik afkoelen op de gang.
Ik loop veel minder.
- c. Wat doe je meestal tijdens het buiten spelen? Tikkertje, rennen, bewegen, veel bewegen. Ik kan niet stilzitten.
Soms verstoppertje, gewoon zitten en kletsen met vrienden.
5. a. Met wie speel je tijdens de pauze en wat doe je dan? Ik speel met bijna alle jongens uit de klas behalve D. en K.
Met C. uit groep 6 lekker zitten en kletsen. Verstoppertje met alle jongens uit de klas.
- b. Vraag jezelf of je dan mee mag doen of vragen ze aan jou? Ik vraag het

zelf.

Ik vraag het zelf.

c. Krijg je dan wel eens ruzie en waarom komt er dan ruzie? Ongeveer een keer per maand met J, want die is zo eigenwijs en wil altijd de baas spelen en daar heb ik moeite mee.

Soms ruzie met T., hij is irritant, hij wordt boos en geeft commentaar op mij.

d. Hoe los je de ruzie dan op? Gewoon niet, het komt automatisch weer goed. Wachten en dan lost het vanzelf op.

e. Als je kinderen helpt tijdens het zelfstandig werken hoe doe je dat en hoe vaak doe je dat? Ik geef vaak uitleg bij rekenen en bij het werken aan de weektaak.

Ik help niet zo vaak. Soms leg ik het D. en M. uit dan leg ik de eerste som uit.

f. Aan wie vraag je zelf wel eens hulp als iets je niet duidelijk is en hoe vraag je dat dan? Aan T., K., J., en soms M. en dan vraag ik: "kun je a.u.b. helpen".

Aan S., M. en D. dan vraag ik: kom je me helpen.

6. a. Hoe voel je jezelf binnen de groep? Fijn, in het begin rot maar nu voel ik me lekker.

In mijn groepje wordt veel gekletst en daardoor voel ik me minder.

b. Als je naar school moet 's morgens hoe voel je je dan? Leuk.

Wel fijn.

c. Hoeveel vrienden of vriendinnen heb je in de klas of op school? Wel veertig en vorig jaar maar vijf. Dat komt omdat ik liever ben en dat heb ik geleerd van M. en de juffen.

Veel, ik heb er nu meer.

d. Spreek je daarmee ook wel eens buiten school mee af en hoe vaak is dat en met wie? Ja, met ongeveer vier kinderen spreek ik af en ze komen bij mij spelen. Ik zou graag met M. spelen met zijn Playstation.

Vaak met C., M. en D. bijna elke dag en dat vind ik fijn en gezellig.

e. Hoe is het contact met je juffen? Jij bent eerlijk, je let goed op wie er begint. Juf L. is vrij streng, ze vertelt veel en schreeuwt wel eens.

Juf A. is rustiger en laat flink werken.

De tuin vond ik leuk en ik hoefde niet alle werkjes te maken. Ik word er rustiger van.

Veel plezier in de tuin gehad.

Leerling S.

1. a. Wat doe je als je het antwoord weet op een vraag van de juf? Ik roep er meestal doorheen, dat is niet handig want het moet eigenlijk stil zijn en ik moet mijn vinger opsteken.
Als ik het weet dan wil ik het zeggen. Ik roep minder door de klas en steek meer mijn vinger op.
- b. Wat doe je als een klasgenootje iets vertelt waar jij ook veel van weet? Ik luister eerst en ik vertel er dan ook over, maar alleen als ik het echt weet. We gaan er samen over praten.
Luisteren en zeg er soms wat over.
- c. Wat doe je als een klasgenootje gaat kletsen? Mee kletsen.
Lekker mee kletsen, hierdoor mis ik wel uitleg.
- d. Wat doe je als een klasgenootje iets aan je vraagt tijdens het werken? Ik geef antwoord en bied hulp. Ik probeer geen hulp te bieden als het niet mag, dat lukt niet altijd.
Probeer antwoord te geven en als ik het niet weet dan stuur ik ze naar de juf.
2. a. Wat doe je als je het niet eens bent met een klasgenootje of iemand anders? Meestal denk ik het dan in mijn hoofd dat ik er niet mee eens ben.
Soms zeg ik er iets van.
Eerst luisteren en vraag daarna uitleg. Ik zeg er wel iets van.
- b. Hoe reageer je als je een opdracht van de juf moet doen waar je op dat moment geen zin in hebt? Dat doe ik dan toch en vraag hulp als dat nodig is.
Pak mijn boek en ga toch beginnen.
- c. Hoe reageer je als je tijdens het buitenspelen ruzie krijgt? Ik vraag uitleg waarom iemand zo doet en probeer het op te lossen met woorden. Als iemand een brutaal antwoord geeft, hou ik het toch zelf binnen. Een keer heb ik een waarschuwingstik gegeven.
Fel; ik kan er niet tegen als ik word uitgedaagd en zeg er wat van op een felle manier. Ik zeg wat ik ervan vind. Ik kom meer voor mezelf op.
3. a. Wanneer kun je lang met een taak of werkje bezig? Bij de vakken die mijn interesse hebben; aardrijkskunde, biologie en geschiedenis en als het leuk is de weektaak. Rekenen is niet altijd duidelijk en ik begrijp de opdracht niet.

Als het leuk is; weektaak, ontdekkluis, geschiedenis, aardrijkskunde en computeren. Minder goed bij schrijven, taal en Estafette.

b. Hoe komt het dat je met andere dingen bezig bent in plaats van met je werk? Ik vergeet mijn eigen werk en ga anderen helpen. Ik ga regelmatig lezen want daar wordt ik rustig van, ik luister dan wel.

Heb er geen zin in, maar probeer het wel. Ik lees graag in mijn leesboek. Het gaat wel steeds beter.

c. Wat zorgt ervoor dat je niet met je werk bezig kan zijn? Ik praat en neurie in mezelf, want dat is een manier om vrolijk te blijven. Dit duurt dan eigenlijk te lang.

Als iemand iets aan het doen is wat ik ook leuk vind. Ik zing en neurie steeds minder.

d. Als je niet binnen de tijd klaar bent met een werkje wat is daar de reden van? Ik praat en neurie in mezelf, want dat is een manier om vrolijk te blijven. Dit duurt dan eigenlijk te lang.

Ik praat of lees teveel of ik heb geen zin.

4. a. Als je luistert naar de uitleg van de juf of als je aan het werken bent, hoe zit je dan? Op twee poten. Ik ga wiebelen, heen en weer bewegen en dat gebeurt automatisch.

Op twee poten of wiebelen.

b. Wanneer merk je dat je even naar een klasgenootjes of de juf moet lopen om iets te vragen? Ik probeer dan wel bij mijn werk te blijven.

Heb ik niet zo, thuis wel.

c. Wat doe je meestal tijdens het buiten spelen? In de hut spelen, kletsen en voetballen.

Spelen; museumspel, verstoppertje en spionage spel.

5. a. Met wie speel je tijdens de pauze en wat doe je dan? Met veel jongens van de klas van vorig jaar en jongens uit de klas. We spelen in de hut, voetballen, tikkertje, verstoppertje en fantasiespel.

Met kinderen uit groep 6 en heel veel kinderen uit de klas. Ik heb meer vrienden.

b. Vraag jezelf of je dan mee mag doen of vragen ze aan jou? Soms vraag ik het zelf, maar meestal wordt ik gevraagd. In overleg wordt een spel bepaald.

Ik vraag het zelf of anderen uit groep 5 of 6 vragen het aan mij.

c. Krijg je dan wel eens ruzie en waarom komt er dan ruzie? Ik heb heel weinig ruzie, eigenlijk bijna nooit. Anderen doen soms wel erg druk.

Eigenlijk heb ik geen ruzie, soms wel, maar meestal thuis.

d. Hoe los je de ruzie dan op? Uitpraten en een keer een waarschuwingstik uitgedeeld waardoor hij wist dat hij moest stoppen.

Uitleg vragen en praten.

e. Als je kinderen helpt tijdens het zelfstandig werken hoe doe je dat en hoe vaak doe je dat? Vragen waar ze moeite mee hebben. Goed voordoen en wat hints geven. Dit komt niet heel vaak voor.

Vragen wat ze niet snappen en voorbeeld geven. Ik help regelmatig.

f. Aan wie vraag je zelf wel eens hulp als iets je niet duidelijk is en hoe vraag je dat dan? Aan T.; ik zeg dan "ik snap deze opdracht niet". Hij laat de opdracht zien en geeft uitleg, dan snap ik het wel.

Aan K. en zeg dan wat ik niet snap.

6. a. Hoe voel je jezelf binnen de groep? Goed, ik heb geen ruzie. De kinderen ken ik minder goed, maar ze zijn wel aardig.

Goed; ik ken de kinderen beter en heb meer vrienden. Eerst speelde ik er alleen maar mee, nu zijn het vrienden.

b. Als je naar school moet 's morgens hoe voel je je dan? Meestal wel vrolijk. Als het thuis niet goed gaat moet ik eerst tot rust komen door te zingen of onder een boom te gaan zitten.

Soms heb ik geen zin, maar maak dan wel zin. Ik ga dan gewoon naar school. Op woensdag heb ik geen zin, want dan moet ik op de fiets naar de Edux.

c. Hoeveel vrienden of vriendinnen heb je in de klas of op school? Tien.

Veel meer dan eerst.

d. Spreek je daarmee ook wel eens buiten school mee af en hoe vaak is dat en met wie? Ik heb weinig tijd om af te spreken, maar op woensdagmiddag spreek ik af met vroegere klasgenootjes en T. en D.

Ik kan niet zo vaak afspreken, wel op woensdag en dan speel ik op het schoolplein met veel kinderen die we ophalen.

e. Hoe is het contact met je juffen? Wel goed, allebei aardig en even lief.

Goed, allebei aardig en even lief.

In de tuin waren de werkjes leuk. Ik heb meer vrienden, D. is nu mijn beste vriend. Ik ben vrolijker door de tuin. Soms ben ik ook rustiger, maar ik blijf wel wiebelen.

Leerling N.

1. a. Wat doe je als je het antwoord weet op een vraag van de juf? **Steek mijn vinger op soms/vaak. Ik roep niet vaak door de klas.**
Ik steek mijn vinger op en roep niet door de klas. Het is beter geworden en ik ben rustiger.
b. Wat doe je als een klasgenootje iets vertelt waar jij ook veel van weet?
Knikken en luisteren.
Knikken.
c. Wat doe je als een klasgenootje gaat kletsen? **St-gebaar.**
St-gebaar.
d. Wat doe je als een klasgenootje iets aan je vraagt tijdens het werken? **Als mijn dobbelsteen op rood staat maak ik het st-gebaar, als mijn dobbelsteen op groen staat ga ik helpen.**
Als mijn dobbelsteen op rood staat dan wijs ik ernaar, als mijn dobbelsteen op groen staat ga ik helpen wanneer ikzelf klaar ben.
2. a. Wat doe je als je het niet eens bent met een klasgenootje of iemand anders? **Ik verbeter en zeg het.**
Niet strijden, ik luister er niet naar en zeg er niets van.
b. Hoe reageer je als je een opdracht van de juf moet doen waar je op dat moment geen zin in hebt? **Zuchten, maar ik ga het wel maken anders moet ik het om half vier maken.**
Zuchten; ik ga het toch maar maken, want het zal toch wel moeten.
c. Hoe reageer je als je tijdens het buitenspelen ruzie krijgt? **Ik loop weg en zeg niets meer. Daarna maak ik het wel weer goed.**
Soms ga ik bozig praten. Ik zeg het gewoon of loop weg.
3. a. Wanneer kun je lang met een taak of werkje bezig? **Tijdens geschiedenis en aardrijkskunde want dan mogen we samenwerken en dat vind ik leuk.**
Tijdens samenwerken of als het stil is en als ik me goed kan concentreren.
b. Hoe komt het dat je met andere dingen bezig bent in plaats van met je werk? **Als het interessant is kan ik me beter concentreren.**

Als anderen aan het praten zijn dan kijk ik wie er aan het praten zijn.

c. Wat zorgt ervoor dat je niet met je werk bezig kan zijn? **Concentratie is dan slecht; rond kijken, luisteren naar anderen, kletsen en wiebelen. Ik probeer dan niet te luisteren en zeg in mijn hoofd; "verder werken".**

Door geklets of als iemand loopt, komt soms wel voor. Na de eerste dag tuin kan ik me beter concentreren.

d. Als je niet binnen de tijd klaar bent met een werkje wat is daar de reden van? **Slechte concentratie.**

Door slechte concentratie dit komt door het kletsen van de kinderen uit het groepje.

4. a. Als je luistert naar de uitleg van de juf of als je aan het werken bent, hoe zit je dan? **Op mijn knieën, dat zit fijn.**

Wiebelen; met lang wachten en luisteren heb ik moeite. Ik moet iets doen.

b. Wanneer merk je dat je even naar een klasgenootjes of de juf moet lopen om iets te vragen? **Ongeveer vijf minuten van de start van een les, doordat het moeilijk is.**

Ik hoef eigenlijk niet meer te lopen, dit gaat al beter.

c. Wat doe je meestal tijdens het buiten spelen? **Met vriendinnen spelen, kletsen en rondlopen.**

Met mijn vriendinnen spelen, rond lopen en duikelen.

5. a. Met wie speel je tijdens de pauze en wat doe je dan? **Met vriendinnen spelen, kletsen en rondlopen.**

Met mijn vriendinnen spelen, rond lopen en duikelen.

b. Vraag jezelf of je dan mee mag doen of vragen ze aan jou? **Wisselend.**

Soms word ik gevraagd , soms vraag ik het zelf.

c. Krijg je dan wel eens ruzie en waarom komt er dan ruzie? **Ik krijg wel eens ruzie, maar dat lost ook weer op. Hand geven en sorry zeggen.**

Niet zo vaak; ik heb minder ruzie dan eerst omdat we elkaar al langer kennen.

d. Hoe los je de ruzie dan op? **Hand geven en sorry zeggen.**

Hand geven en sorry zeggen.

e. Als je kinderen helpt tijdens het zelfstandig werken hoe doe je dat en hoe vaak doe je dat? **Twee tot drie keer per werkje helpen en niet voorzeggen.**

Nooit voorzeggen, echt helpen. Drie keer per dag hulp bieden.

f. Aan wie vraag je zelf wel eens hulp als iets je niet duidelijk is en hoe vraag je dat dan? Aan V., F. en S, ik vraag dan: "Kun je a.u.b. helpen?".

Aan F.; kun je me a.u.b. helpen.

6. a. Hoe voel je jezelf binnen de groep? Wel naar mijn zin, soms zijn kinderen wat onrustig maar dat negeer ik.

Goed, maar kinderen kletsen veel

b. Als je naar school moet 's morgens hoe voel je je dan? Als ik geen zin heb komt dat omdat ik moe ben en dat is een of twee keer per week. Als ik uitgerust ben dan vind ik het leuk en ben enthousiast.

Soms leuk, soms niet. Op maandag doen we niets leuks. Andere dagen wel.

c. Hoeveel vrienden of vriendinnen heb je in de klas of op school? Wel negen of tien vriendinnen en vrienden.

Best veel.

d. Spreek je daarmee ook wel eens buiten school mee af en hoe vaak is dat en met wie? Heel vaak twee of drie keer per week, met bijna alle meiden uit de klas.

Ongeveer drie keer per week met alle meiden uit de klas en D.

e. Hoe is het contact met je juffen? Er is geen verschil tussen de juffen, het is leuk en de juffen zijn lief.

Goed ; hetzelfde.

In de tuin vond ik de vijver schoonmaken, het gras maaien en spitten erg leuk. Ik heb meer vrienden omdat je er mee samen werkt. Ik ben er rustiger door geworden. In de tuin lekker druk bezig en daardoor in de klas rustiger en betere concentratie, omdat de energie eruit is.

Bijlage 8 Uitgewerkte observaties

Verklaring:

Taakgericht: werkt taakgericht

Niet taakgericht: totaal van alle hieronder beschreven gedrag

Kijken: kijkt afwezig rond of staart voor zich uit

Storen: stoort andere leerlingen of praat met hen

Lopen: loopt door de klas

Anders: is bezig met andere activiteiten

Observaties van leerling D.

	Bijeenkomst 3 31-03-11		Bijeenkomst 9 15-04-11		Bijeenkomst 12 29-04-11	
	voor de activiteit	na de activiteit	voor de activiteit	na de activiteit	voor de activiteit	na de activiteit
taakgericht	50	49	62	78	66	72
niet taakgericht	50	51	38	22	34	28
onderverdeling niet taakgericht gedrag:						
kijken	22	33	12	2	17	12
storen	13	5	18	5	7	0
lopen	0	5	0	7	3	0
anders	15	8	8	8	7	16

Observaties leerling K.

	Bijeenkomst 1 24-03-11		Bijeenkomst 7 08-04-11		Bijeenkomst 10 20-04-11	
	voor de activiteit	na de activiteit	voor de activiteit	na de activiteit	voor de activiteit	na de activiteit
taakgericht	22	61	41	83	57	72
niet taakgericht	78	39	59	17	43	28
onderverdeling niet taakgericht gedrag:						
kijken	22	15	17	5	6	2
storen	20	12	17	3	10	10
lopen	10	12	10	0	5	3
anders	26	0	15	9	22	13

Observaties leerling S.

	Bijeenkomst 4 01-04-11		Bijeenkomst 6 07-04-11		Bijeenkomst 11 28-04-11	
	voor de activiteit	na de activiteit	voor de activiteit	na de activiteit	voor de activiteit	na de activiteit
taakgericht	43	73	53	88	42	80
niet taakgericht	57	27	47	12	58	20
onderverdeling niet taakgericht gedrag:						
kijken	10	15	15	0	23	3
storen	5	7	10	7	0	2
lopen	0	0	5	5	3	5
anders	42	5	17	0	32	10

Observaties leerling N.

	Bijeenkomst 2 25-03-11		Bijeenkomst 5 06-04-11		Bijeenkomst 8 14-04-11	
	voor de activiteit	na de activiteit	voor de activiteit	na de activiteit	voor de activiteit	na de activiteit
taakgericht	41	70	57	70	67	77
niet taakgericht	59	30	43	30	33	23
onderverdeling niet taakgericht gedrag:						
kijken	17	25	10	10	12	3
storen	12	5	13	2	13	5
lopen	10	0	13	8	1	7
anders	20	0	7	10	7	8

Bijlage 9 Verslag observaties

Kort verslag van de observaties en het werken in de tuin.

Bijeenkomst 1 leerling K.

24-03-2011

Observatie was even wennen, maar gaandeweg het observeren ging het vlotter en werd ik er vaardiger in. Ik ben met de meest onrustige persoon begonnen. Hier had ik beter over na moeten denken. Uitleg gegeven wat er allemaal van de kinderen verwacht werd en hen de vragenlijst in laten vullen.

In de tuin was K. erg onrustig en vloog van het ene karweitje naar het andere en zwaaide met alle tuinmaterialen. Dit werd minder toen ik hem structuur aanbood. De kinderen waren erg enthousiast en werkte goed samen. Het spitten werd uitgelegd door J., zij gaf ons “spittles”. De kinderen vonden dat erg leuk, maar ze vonden alle kleine diertjes ook erg interessant.

Na de tuin K.L. weer geobserveerd tijdens verwerking van geschiedenis en daarna de kinderen de vragenlijst weer in laten vullen.

Bijeenkomst 2 leerling N.

25-03-2011

Observeren doe ik nu bij alle soorten werkjes; zelfstandig werken, instructie volgen of tekenopdracht. Ik bekijk of de kinderen taakgericht of niet taakgericht werken en de onderverdeling. Het is voor de leerkracht onmogelijk om haar lessen steeds aan te passen aan mijn observatie.

Deze bijeenkomst was met twee extra kinderen en dit was even onrustig voor mij. De onderzoeksgroep hoefde er niet aan te wennen. Zij namen meteen de taak op zich om de anderen wegwijs te maken. De kinderen zijn nu ook gewend aan de materialen en weten ermee om te gaan.

Na het werken in de tuin en na een taak vullen de kinderen zelfstandig de vragenlijst in. Nog wel met de kinderen besproken dat ze niet zomaar wat in moeten vullen, dat ze er wel over moeten nadenken en naar waarheid invullen. Observatie tijdens verwerking van de tekenles en werken aan de computer.

Bijeenkomst 3 leerling D.

31-03-2011

Alles verliep vlot. Observatie vind ik wel lang 20 min. en dat twee keer. Toch zie ik wel veel en klopt het ook met wat de kinderen zelf ervaren. Ik heb het vermoeden dat het positieve effect nog wel van korte duur is, maar dit moet ik nog afwachten natuurlijk. Observatie tijdens taalles.

Bijeenkomst 4 leerling S.

01-04-2011

Kinderen hebben vandaag een bezoek gebracht aan de nieuwe zorgboerderij met heel de klas. De onderzoeksgroep zat bij mij in de groep. Ze gingen heel respectvol om met de dieren, met elkaar en de bewoners van de boerderij. Ook met de begeleiders verliep het contact prima en de kinderen gedroegen zich zoals het hoorde. Ik ben erg trots op ze en heb dat ook verteld. Observatie ging minder vlot omdat de kinderen daarna een workshop fotografie in de natuur kregen van een gastdocent. Hierdoor denk ik dat S. moeite had om de vragenlijst in te vullen en is zijn score achteruit gegaan. Toch lukte de observatie wel en hebben de kinderen de vragenlijst ook nog in kunnen vullen.

Bijeenkomst 5 leerling N.

06-04-2011

Kinderen genieten van het buiten zijn. Spitten is niet meer zo interessant, daarentegen zijn onkruid trekken en grasmaaien favoriet, dus iedereen is flink aan het werk. De onderzoeksgroep vindt het erg leuk als ze de andere kinderen uitleg mogen geven. S. is naar externe hulpverlening en heeft dus niet in de tuin kunnen werken. Observatie bij een taalles en zelfstandig werken aan de weektaak.

Bijeenkomst 6 leerling S.

07-04-2011

Het buiten werken bevalt de kinderen goed. Ze zijn met van alles bezig, spitten onkruid wieden en insecten zoeken. Ze werken samen als dat nodig is en conflicten worden door de kinderen zelf snel opgelost.

Observeren gaat nu vlot en goed Door steeds dezelfde manier van observeren uit te voeren kan ik goed vergelijken. Observatie vooraf aan de tuin bij een gastdocent over fotografie en nadien bij het zelfstandig werken aan de weektaak en vrij lezen. Ik vind het zinvol om erbij te vermelden tijdens welke les de observatie is gebeurd, want ik denk dat daar misschien verschillen door kunnen ontstaan.

Bijeenkomst 7 leerling K.

08-04-2011

Observatie tijdens zelfstandig werken aan de weektaak en later een opdracht op de computer. Hard gewerkt in de tuin, de kinderen zijn erg trots dat het er al zo netjes uitziet. Nog een wandeling gemaakt in het weiland en de omgeving ontdekt. Veel plantjes en dieren bekeken en aan kunnen sluiten bij een aardrijkskunde les over de polder. Kinderen waren erg geïnteresseerd en reageerden enthousiast. De kinderen die iedere keer mee mogen uit ethisch oogpunt vinden het fijn om mee te gaan en velen zeggen dat ze wel iedere keer mee willen.

Eind observatie tijdens een geschiedenisles.

Bijeenkomst 8 leerling N.

14-04-2011

Het observeren, het invullen van de vragenlijst en het werken in de tuin gaan prima. De kinderen spreken samen op een goede en rustige manier af wie de andere kinderen gaat helpen. Ze vertellen de regels, pakken de spullen en gaan aan de slag. Vandaag zijn er zes kikkers gesignaleerd in de vijver, K.L heeft zeker een half uur op zijn knieën gezeten en geobsedeerd naar de kikkers zitten kijken. Hij ging op een respectvolle wijze om met de natuur.

Observatie vooraf tijdens een bingo van de woorden van de week. Nadien tijdens een gymles, ik wist niet zeker of het mogelijk was het gedrag te observeren tijdens een gymles, maar dat ging goed.

Bijeenkomst 9 leerling D.

15-04-2011

Observatie tijdens een spreekbeurt en instructie over een tekenopdracht verliep vlot. De spreekbeurt was de eerst dit schooljaar, dus nieuw voor de kinderen. Ze hebben aandachtig geluisterd en dat zie je terug bij het invullen van de vragenlijst.

De kinderen die meegaan uit ethisch oogpunt reageerden erg enthousiast en zouden iedere keer wel mee willen. Deze keer tomatenplantjes verspeent, vooral D. geeft aan dat hij dit erg leuk vindt. Hij zet nu goed door en is continu aan het werk. K. blijft vooral de kikkers interessant vinden en dat geeft hem erg veel innerlijke rust. Hij zit ruim een half uur te kijken en te observeren.

Observatie nadien is tijdens het maken van de tekenopdracht tijdens een onrustige werksfeer. Toch laat de observatie zien dat er vooruitgang is in taakgerichtheid.

Bijeenkomst 10 leerling K.

20-04-2011

Observatie tijdens bingo van de woorden van spelling. In de tuin hebben we de vijver leeg gemaakt en voorzien van schoon water. Het water hebben we eruit en er weer in gedaan met kleine emmertje, dus de kinderen hebben veel gelopen. Het valt me steeds op dat de kinderen zo goed en rustig overleggen hoe ze de taken verdelen. Er zijn nog geen conflicten geweest. Ook hebben we waterplantjes gezet en het gras gemaaid.

Observatie nadien is tijdens het werken aan de weektaak gebeurd en bij de bespreking van het rekenwerk.

Bijeenkomst 11 leerling S.

28-04-2011

Geobserveerd tijdens een leesles. S. heeft er duidelijk geen zin in en gaat helemaal zijn eigen gang. De juf reageert er niet op, ik heb dat wel gedaan, maar had er ook meteen weer spijt van, want dat is mijn taak op dat moment niet. Uiteindelijk gaat S. doen wat ervan hem verwacht wordt.

Het werken in de tuin was onrustig. Er waren verschillende taken om te doen, maar daar werd de onderzoeksgroep onrustig door. Ze wisselden continu van taak en niets werd er af gemaakt. Ik heb veel begeleiding moeten geven, meer dan normaal. De

andere kinderen die mee gingen, gaven aan het erg leuk te vinden en ze werden er lekker rustig van.

Na het werken in de tuin heb ik S. geobserveerd tijdens een taalles. Hij heeft heel taakgericht gewerkt, om zodoende aan zijn lievelingsvak geschiedenis te kunnen werken.

Bijeenkomst 12 leerling D.

29-04-2011

Observatie is tijdens een spreekbeurt, dus de concentratie is hoog. De spreekbeurt gaat over een baardagame en dat heeft de interesse van D. Tijdens het werken in de tuin drinken we thee van de munt die in de tuin staat. Iedereen vindt dit erg leuk en helpt mee de thee te zetten. We werken nog wat in de tuin en dan is het project klaar.

Terug in de klas moeten de kinderen aan de computer gaan rekenen. D. heeft een hekel aan dit vak, dus zijn motivatie is laag. Hij maakt een onderdeel niet echt af en verandert veel van opdrachten.